
PART QUARTA.
RESSENYES

OBJECTIUS, VALORS I FRUITS DE LA RENAIXENÇA VALENCIANA

Abelard Saragossà

(Acadèmia Valenciana de la Llengua /
professor jubilat de la Universitat de València)

*A Teodor Llorente,
que tant va fer
pel recobrament
de la dignitat, de l'orgull i de la identitat
de poble valencià.*

RESUM

Una passa més de les monografies de Rafael Roca sobre el segle XIX és un llibre dedicat a estudiar la ideologia i les aportacions dels Jocs Florals en el període dit (2011). L'objectiu d'este article és descriure les aportacions del llibre (amb alguna deducció), ja que mostren que la Renaixença era prou diferent de com l'hem presentada en la segona mitat del segle XX. A més, no pocs dels mitjans dels renaixentistes són aplicables al valencianisme actual. El treball té dos parts bàsiques: els objectius de la Renaixença (§2) i els fruits assolits (§3). La primera operació és emmarcar la Renaixença en la història d'Espanya i dir quin objectiu fonamental tenia (§2.1). Això es completa amb descriure el començament (§2.2) i el període central (creació de Lo Rat Penat, 1878, i els Jocs Florals, 1879-1902; §2.3). La tercera secció valora els fruits específics: beneficis ideològics (§3.1), canvis polítics (§3.2), millores lingüístiques (§3.3), recuperació de vincles amb les Illes Balears i amb Catalunya (§3.4) i creiximent quantitatiu (§3.5). Abans de les conclusions (§5), el treball comenta cinc temes particulars: el grau d'unió dels membres de la Renaixença (§4.1); Llorente davant de l'evolució del catalanisme (§4.2); deduir si la Renaixença era «apolítica» (§4.3); reflexionar sobre el grau de valencianitat de Blasco Ibáñez (§4.4); i com s'ha vist la Renaixença en la segona mitat del segle XX (§4.5).

Paraules clau: valencianisme, Renaixença, història valenciana, història espanyola, estats centralistes, Jocs Florals, valencià, recuperació d'un poble supeditat a un altre.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. CAUSA DEL TREBALL

En les bases del valencianisme, la lectura i el debat de llibres d'idees no és tan freqüent com hauria de ser. Per a afavorir l'increment d'eixa activitat, en els darrers anys he elaborat ressenyes amples en què procurava mostrar i conjuminar les aportacions de llibres concrets (o els factors més destacats).

En el número 4 de *Aula de Lletres* (2014), publiquí «Valencià i valencianisme en el *Manual de sociolingüística* de Toni Mollà», un llibre editat en el 2002 que hauria d'haver tingut moltes reedicions. En el número 5 de *Aula de Lletres* (2015), aparegué «Per a una anàlisi del valencianisme. Aportacions de Mas», sobre un llibre important del sociolingüiste Josep Àngel Mas (*El morfema ideològic*, 2008), que ha passat sense pena ni glòria (és a dir, pràcticament desaparebut).

En el número 6 de *Aula de Lletres* (2018), vaig comentar «Un valencianisme nou: Amadeu Mezquida» (sobre *El valencianisme enfront d'Espanya*, 2015), obra tan important com les dos anteriors. S'hauria d'haver debatut en els col·lectius valencianistes de cada població valenciana, però diria que només ha arribat a una part reduïda dels col·lectius del Bloc Nacionaliste Valencià.

Fora de la revista anual *Aula de Lletres*, en el 2018 publiquí el llibre *Un mestre del valencianisme: Vicent Soler*, que intenta mostrar que atractiva i que persuasiva que és la ideologia valencianista que conté el llibre *L'ofici de raonar* (2011), de Vicent Soler: un llibre que també és modèlic per la manera tan reflexiva en què estan escrits els 94 articles que el componen. Això no obstant, no coneixen *L'ofici de raonar* la immensa majoria dels valencianistes.

Ara, faré la mateixa operació amb el llibre *El valencianisme de la Renaixença*, un treball de Rafael Roca del 2011 que canvia la visió que solem tindre els valencianistes sobre el període de la Renaixença. Però l'obra ha tingut poca difusió i, sobretot, poc de debat.

1.2. LLIBRES DE RAFAEL ROCA SOBRE LLORENTE I LA RENAIXENÇA

En el 2007, Roca publicà dos monografies sobre Teodor Llorente. En la primera (*Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*), descriu les activitats i l'evolució de les seues idees al llarg de la vida (inicis: 1836-1866; formació i compromís social: 1866-1874; maduresa: 1874-1911). Eixe recorregut es completa amb tres capítols dedicats a la ideologia política, la lingüística i la literària, més unes conclusions (que valoren a Llorente com a l'ideòleg de la Renaixença valenciana). És una obra indispensable per a conèixer la personalitat de Teodor Llorente.

El segon llibre del 2007 descriu, amb molta documentació, la relació, al llarg de tota la seua vida, entre ell i Marià Aguiló (mallorquí), Constantí Llobart (valencià), Blaco Ibáñez (valencià), Víctor Balaguer (català), Jacint Verdaguer (català), Miquel Costa i Llobera (mallorquí) i Frederic Mistral (provençal). Cada relació ocupa aproximadament sixty pàgines. És una obra que complementa l'anterior, ja que permet aprofundir en el coneiximent de Llorente i de la Renaixença. Eixe llibre mostra que Llorente no solament tenia una formació intel·lectual ampla i profunda, sinó també que era una persona molt humana i molt solidària.

Les dos obres dites havien estat precedides per un llibre divulgatiu (del 2004) i per una antologia d'escrits polítics de Llorente (2001). Eixa obra (que conté articles que van de 1866 a 1908) és tan indispensable com les dos monografies

del 2007. Si algú vol parlar de poeta valencià com a polític, primer hauria de llegir l'aplec d'articles polítics.

Finalment, en el 2011 Roca publicà dos llibres més. En u, mostra com Llorente aprofità Lo Rat Penat per a promoure excursions per totes les comarques valencianes, en les quals feia conèixer el país i, alhora, procurava incidir en les autoritats locals per a propagar els objectius de la Renaixença. És una obra de més de 700 pàgines, amb molta documentació (*La Renaixença valenciana i el redescobrimient del país. El Centre Excursionista de Lo Rat Penat (1880-1911)*).

El segon llibre del 2011 és el que tractarem en este article: *El valencianisme de la Renaixença*. Em centraré en eixa obra per la raó que estudia la ideologia i les aportacions dels Jocs Florals del segle XIX, que varen ser l'instrument més potent de la Renaixença.

L'objectiu d'este treball és descriure les aportacions de l'obra (més alguna deducció) per dos raons. En primer lloc, el treball de Roca mostra la diferència que hi ha entre com era el conjunt de la Renaixença i com l'hem presentada en la segona mitat del segle XX. Només per això, ja convindria ressenyar i divulgar el llibre de Roca. Però hi ha un altre factor, potser més important: molts dels mitjans i dels procediments que usaren els Jocs Florals del segle XIX segueixen sent apropiats per al valencianisme actual. Això significa que, alhora que parlarem sobre el passat, estarem reflexionant indirectament sobre el present.

1.3. CONTINGUT DEL TREBALL

El treball té dos parts bàsiques: els objectius de la Renaixença (§2) i els fruits assolits (§3). Per a interpretar adequadament l'obra de Roca, hem de tindre en compte el marc històric de la Renaixença (§2.1), sobretot com s'havia contruït

l'estat espanyol a partir de l'abolició del Regne de València (1707). En eixa situació, descriurem quins eren els objectius finals que buscava el moviment (§2.1). Després de tractar el començament difícil de la Renaixença (§2.2), focalitzarem la creació de la seua associació principal (Lo Rat Penat, 1878) i la seua activitat central (els Jocs Florals, 1879-1902, §2.3). L'emmarcament de la Renaixença i l'exposició de la seua finalitat permet oferir una visió panoràmica del moviment social (§2).

Sabent quin era l'objectiu central dels renaixentistes, mirarem quins eren els mitjans específics que usaven per a arribar als objectius finals. Trobarem que, de la dignitat lingüística, passaren a la dignitat social (§3.1). I, com que la desconsideració del valencià era rotunda, buscaven el suport de les institucions públiques (§3.2). En el tema del valencià, procuraven recuperar la seua dignitat mirant de restituir l'ús literari (que era una passa necessària, §3.3), activitat en què els renaixentistes valencians miraven de coordinar-se amb els balears i amb els catalans (§3.4).

La descripció dels mitjans aplicats (§3.1-§3.4) facilita l'avaluació dels resultats obtinguts (§3.5): els beneficis ideològics (§3.1), els canvis polítics (§3.2), les millores lingüístiques (§3.3) i la recuperació de vincles lingüístics amb les Illes Balears i amb Catalunya (§3.4).

La quarta secció comentarà tres temes particulars. El primer perdura en els nostres dies: condicionar els objectius del valencianisme a les necessitats dels moviments polítics espanyols (§4.1). El segon tema és mirar si és objectiva la interpretació de la Renaixença que ha predominat en la segona mitat del segle xx (§4.2). La tercera qüestió està vinculada a l'anterior, però té entitat pròpia: estudiar com reaccionà Llorente a mesura que el catalanisme evolucionava i deixava de coincidir amb el valencianisme (§4.3). El treball acaba en les conclusions (§5).

2. VISIÓ PANORÀMICA DE LA RENAIXENÇA VALENCIANA

2.1. ESPANYA: ENTRE EL CENTRALISME I LA COORDINACIÓ DE POBLES

Els lectors del llibre de Roca (2011) dedueixen que, cap a 1850, l'única pàtria que existia en la ment dels valencians era Espanya. Una Espanya centralitzada en Madrid que el nacionalisme espanyol havia identificat exclusivament amb la història, el dret, la llengua i els interessos de la Corona de Castella. D'eixa concepció, es derivava una actitud despectiva cap a la Corona d'Aragó i cap al Regne de Navarra.

Una altra conseqüència d'aquella ideologia era la convicció que tota adhesió a una llengua espanyola que no fora la castellana era incompatible amb el projecte d'Espanya. A més, les propostes per a reestructurar i distribuir el poder de l'estat seguint la coordinació que hi havia hagut en la Corona d'Aragó eren presentades, demagògicament, com a «atacs a la unitat d'Espanya», com a «separatisme».

Per una altra banda, el fons de la qüestió no devia ser conscient com a regla general, de manera que qui tenia una ideologia centralista reaccionava visceralment contra les propostes de dignificar llengües espanyoles marginades, i contra l'objectiu de distribuir el poder de l'estat. Una altra reacció era connotar negativament la paraula *separatisme*, que era la qualificació que tot sovint llançaven contra els defensors del valencià.

Per raons històriques que caldria explicar quines són, els valencians havíem assumit més que els catalans el nacionalisme centralista espanyol i, com a conseqüència, la reacció davant de la Renaixença era diferent. Comprovem-ho amb paraules d'u dels protagonistes de la Renaixença: «En tan prop com està, moltes llengües pareix que disten de València a Catalunya: ací tot és abandono i desdeny per tot lo de casa; allà, tot interés, tot és entusiasme i carinyo per tot lo de la seua terra» (Constantí Llombart; en Roca 2011: 27).

Mirem de quina manera descriu Roca el marc històric dels Jocs Florals:

- 1 Marc històric de la Renaixença (*a*) i reacció dels renaixentistes (*b*)
 - 1.a «En una societat com la valenciana, ben poc predisposada a renèixer; en una societat en què ni els representants de la classe política, ni l'eclesiàstica, ni l'acadèmica —què direm dels krausistes!— no veien cap necessitat de restaurar una llengua i una literatura considerades com a culturalment difuntes, i que fins i tot trobaven que fer-ho suposava actuar en contra de la consolidació de l'Estat espanyol, els seguidors d'un moviment com la Renaixença eren tinguts contínuament sota sospita: eren objecte de desconfiança i el blanc perfecte de totes les crítiques. Què pretenen els autors d'uns versos patriòticament tan entusiastes i inflamats i d'unes proclames tan enyoradisses anacròniques?, devien preguntar-se molts d'ells. Per què es capfiquen a crear literatura culta en una llengua que només serveix per a fer riure? Voleu dir que no amaguen un objectiu polític, darrere de tanta excentricitat cultural i ideològica?
 - 1.b »Fou perquè els seus conciutadans els atacaren, perquè dubtaren sistemàticament de la conveniència de les seues pretensions, que els protagonistes de la Renaixença valenciana trobaren la necessitat de defensar-se'n. I l'escut o parapet de què se serviren fou l'apoliticisme.» (Roca 2011: 27-28)

En (1b), hi han unes paraules importants. A fi de defensar-se davant d'aquell espanyolisme centraliste, virulent i demagògic, els renaixentistes notaven que ells no anaven contra Espanya, i adoptaren la tàctica de dir que no feien política (1b); l'únic que volien era dignificar l'ús del valencià i millorar la societat valenciana, objectius que comportaven perfeccionar la societat espanyola, no debades

València era una part d'Espanya. En conseqüència, no hi havia contradicció entre València i Espanya, sinó complementarietat.

Roca mostra amb molts documents que eixa actitud era ben freqüent en tot el període estudiat (de 1859 a 1902). Ací en tenim tres:

- 2 Tres exemples de negar el «separatisme» (*a-c*), dels díhuit (*d*) que dona Roca (2011: §4)
 - 2.a «Mentira pareix que encara haja gents que creguen que alena en l'esperit de Lo Rat Penat una idea política borda, quant ham provat en totes les ocasions que les circumstàncies mos han oferit la bona llei de nostre entusiasme i al mateix temps el noble objecte que nos ajunta: la fraternitat de los valencians per a robustir l'amor a nostra mare Espanya». (Labaila, 1880; p. 105 de Roca)
 - 2.b «Féu una fervent defensa de les llengües denominades regionals, tot afirmant que la diversitat lingüística mai no havia sigut un motiu de retrocés o d'involució, com molts asseguraven. La llengua, sentencià, és patrimoni del poble, i és a ell a qui correspon la possibilitat de potenciar-ne l'ús i el conreu literari.» (parlant de mossén Jaume Martí, de les Escoles Pies, 1887; p. 124 de Roca)
 - 2.c «Adreçant-se als responsables de Lo Rat Penat, l'alcalde els animà a conservar i fomentar l'amor al regionalisme, encara que en el dia de hui, digué literalment, siga combatut pels qui l'entenen com una manifestació contrària a la unitat nacional.» Ell trobava que l'amor a la regió i a la pàtria no eren en absolut incompatibles. (alcalde de València, 1899, p. 170-171 de Roca)
 - 2.d 18 exemples de l'actitud descrita: «Fèlix Pizcueta en els Jocs Florals de 1879, Víctor Balaguer en els de 1880, Jacint Labaila en els de 1881, Rafael Ferrer i Bigné i novament Pizcueta en els de 1882, Josep Maria Sales —alcalde de València— en els de 1883, una altra vegada

Pizcueta i Pere A. Torres —governador provincial de València— en els de 1886, l'escolapi Jaume Martí i novament l'alcalde Sales en els de 1887, Eduard Escalante i Ramir Ripollés en els de 1888, Josep Vives i Ciscar en els de 1889, Lluís Cebrian i Mezquita i Vicent Blasco Ibáñez —sí, Blasco Ibáñez!— en els de 1891, una altra vegada Cebrian en els de 1892, i Joan Dorda i Josep Montesinos, alcaldes de València, en els de 1899 i 1900, respectivament». (Roca 2011: 29)

Notem que la perspectiva social de la Renaixença era la de l'humanisme: anar des de baix cap amunt, actitud que tenia dos implicacions correlatives: València anava davant d'Espanya perquè era una part seua; i fer bé a València era fer bé a Espanya. Això té una implicació destacable: els interessos d'Espanya no poden negar els de València. En canvi, la perspectiva de les ideologies centralistes és la contrària: es miren la societat des de la seua ideologia, a la qual s'ha d'adequar la base social. Per tant, els de baix estan supeditats als de dalt. Hem passat de l'humanisme i la perspectiva democràtica a l'elitisme i la dictadura. Si ho apliquem a la societat valenciana, resultarà que Espanya aniria davant de València; i, en el cas que els interessos d'Espanya contradiguen els de València, València hauria de callar i aguantar-se.

Actuant de la manera que hem descrit, els renaixentistes valencians anaven canviant una idea implícita d'Espanya (reduïda a la història, el dret, la llengua i els interessos de la Corona de Castella); i, correlativament, s'acostaven a una concepció diferent (Espanya com a un conjunt de pobles i de llengües, que havien d'aspirar a estar coordinats entre ells):

- 3 La construcció d'una identitat valenciana dins de l'espanyola comportava anar canviant la concepció d'Espanya. Paraules de Roca (2011: 185)
 - 3.a «I és que, encara que la subordinació de la identitat valenciana a la superior nacionalitat espanyola fou una constant de la nostra Renaixença, molts dels discursos, estudis i poesies sorgits al si dels

Jocs Florals obriren la porta a la pluralitat, a la recuperació de moltes senyes de la personalitat valenciana que la política i la desídia havien oblidat o fet malbé. I també de plantejar interrogants culturals i identitaris que, amb el pas del temps, serviren de fonament —o d'impuls— a noves propostes d'organització política i social.

- 3.b «De fet, la prova més evident de tot això es produí pocs mesos després de la celebració d'aquella edició de Jocs Florals, concretament el dia 7 de desembre, quan durant l'acte d'obertura del curs 1902-1903 de Lo Rat Penat el metge Faustí Barberà i Martí, aleshores vicepresident primer de l'entitat, pronuncià en qualitat de president accidental de Lo Rat Penat —Honorat Berga havia dimittit del seu càrrec en octubre— el discurs “De regionalisme i valentinicultura”, un agosarat parlament que no deixà indiferent ningú i que sens dubte marcà una fita, ja que obrí una nova etapa del valencianisme contemporani. No debades ha sigut considerat unànimement com l'iniciador del valencianisme polític.»

No cal dir que estar a favor o bé d'un estat centraliste, o bé d'un estat que coordine pobles són dos actituds polítiques, ja que cada opció comporta una concepció de l'estructuració i de la ideologia de l'estat.

2.2. DELS OBJECTIUS ALS MITJANS: PRECEDENTS (1859 I 1876)

Una volta que hem vist quin era el punt de partida (l'Espanya centralista i supeditadora de les llengües diferents del castellà) i quin era el punt d'arribada (un estat que potencie la coordinació dels pobles i de les llengües que el formen), hem de mirar quins varen ser els mitjans organitzatius a què recorregué el valencianisme incipient de la segona mitat del segle XIX.

El primer acte va ser la convocatòria i la realització d'uns Jocs Florals en 1859. En el mateix any, també se'n feren en Barcelona. Roca mostra que la convocatòria valenciana és anterior a la catalana (prèvia i, també, independent, 4a):

- 4 Els primers Jocs Florals valencians (1859). Origen (a) i importància (b-c)
 - 4.a «Contra el que s'ha declarat tradicionalment, en un principi, els Jocs Florals de València de 1859 no varen ser reflex i conseqüència dels que es varen celebrar aquell any a Barcelona, sinó que més aviat nasqueren d'un mateix sentiment de recuperació lingüística i literària, que devia alenar a diverses ciutats de l'Estat i que es materialitzà i féu públic de manera més o menys simultània. De fet, la premsa valenciana anuncià la convocatòria dels Jocs Florals de Barcelona un mes després que els de València, el 18 de març.» (Roca 2011: 39)
 - 4.b «Participaren bona part dels jóvens poetes que mesos després protagonitzarien els primers Jocs Florals de València: Cristòfor Pasqual i Genís, Jacint Labaila, Ramon Ferrer i Matutano, Benet Altet i Ruate, Rafael Ferrer i Bigné, Vicent W. Querol i Teodor Llorente, entre d'altres.» (p. 38)
 - 4.c «Aquells Jocs Florals suposaren la primera fita en què, després de segles, es premiava públicament la composició de lírica en valencià culte; que l'ús públic de la llengua n'isqué prestigiàt; i que les dues composicions més conegudes i celebrades d'aquell certamen —la de Balaguer i la de Llorente— són les que varen ser escrites en català. O en valencià, tant fa.» (p. 48-49)

L'historiador d'Alaquàs explica que els Jocs Florals de 1859 no tingueren continuïtat perquè la recepció social va ser pràcticament nul·la. Això no obstant, foren molt importants, ja que s'aplegaren uns jóvens que, en la maduresa, són els que farien quallar la Renaixença (4b).

Per a tindre prou en compte com s'havia perdut l'ús del valencià com a llengua per a la creació literària, Roca nota que, de totes les participacions valencianes que hi hagueren en aquells Jocs Florals, només dos varen ser en valencià (la d'Altet i la de Llorente, que tenia aleshores 23 anys). Això sí: els dos poemes més celebrats foren u dels escrits en valencià (el de Llorente) i el que va presentar el poeta català Víctor Balaguer (4c). Si valorem el conjunt de l'acte, convindrem que, tenint en compte com d'adversa era aquella realitat social per al valencià, no era un mal començament.

Els anys posteriors són de treball intern: de formació humana i social dels jóvens valencians. I també són de coordinació amb els balears i amb el catalans. Com ara, Roca conta que, en la dècada dels sixanta, assistixen als Jocs Florals de Barcelona quatre voltes (en 1862, 1864, 1866 i 1868). En els Jocs Florals de 1868, varen anar a Barcelona Teodor Llorente, Vicent W. Querol, Rafael Ferrer i Bigné i Jacint Labaila, que actuà com a mantenidor del certamen (dos anys abans, ho havia fet Llorente).

Quan els jóvens de 1859 ja havien madurat i pesaven en la societat valenciana, era hora de reprendre l'activitat pública i reglada. Però calia fer-ho evitant la marginalitat i la falta de transcendència social. Fugint d'eixos errors, Llorente i Querol adopten unes mesures que, en acabant, seran constants en la Renaixença. En primer lloc, busquen una causa valenciana per a convocar cada acte. El motiu valencià del primer acte el trobaren en l'any de la defunció del rei fundador del Regne de València, que s'havia celebrat històricament i, en l'any 1876, seria el 600 aniversari de la seua mort. L'actuació descrita comporta que Llorente i Querol no volien presentar l'acte com a una novetat (o com a una revolució), ans al contrari: volen que l'acte també fora una recuperació de la història valenciana (i d'una tradició perduda).

En segon lloc, el primer acte de la represa havia d'estar emparat per la màxima autoritat de la ciutat de València. A tal fi, Llorente i Querol escrigueren una carta a l'alcalde de València demanant que el consistori municipal recuperara la

celebració. A més, com que Jaume I també havia sigut rei de la Corona d'Aragó proposaven que foren convidats els escriptors de Catalunya, de les Illes Balears, de Provença, d'Aragó i de Múrcia.

Finalment, l'acte formaria part de les Festes de Juliol per a evitar que es quedara com a un cos aïllat i estrany a la ciutat de València. Anant per la direcció contrària, el fet d'inserir l'acte de la represa en les festes de la ciutat afavoriria l'arrelament i que fora considerat com a una celebració pròpia de la ciutat de València. Pel que feia al lloc, havia de ser cèntric i dignificador de l'acte; per a la primera celebració (de 1876), triaren el Claustre del Patriarca. Resumim les condicions que buscaven els renaixentistes valencians (5a-c):

- 5 Condicions dels actes centrals de la Renaixença, gestats cap a 1876
 - 5.a Lligar els fets a la història valenciana, de manera que eren accions internes (no mimètiques de cap altre poble).
 - 5.b Posar les celebracions de la Renaixença dins de les festes de la ciutat a on es desplegaven.
 - 5.c Buscar que els actes estigueren emparats per les autoritats valencianes.

L'Ajuntament de València establí sis premis, tres en castellà i tres en valencià. El valencià començava a passar de la inexistència oficial al reconeixement. Posteriorment, patrocinen més premis les diputacions de València, Castelló i Alacant, i l'ajuntament de Tarragona, i venen adhesions d'Aragó, de Catalunya i de Montpeller. A més, s'aprova fer un monument a la memòria de Jaume I, que es va inaugurar en 1891. Llorente escrigué un poema per als convidats de «Catalunya, Mallorca i Provença».

L'acte valencià de 1876 va ser un èxit, tant per la participació d'escriptors (nou valencians, huit catalans i quatre mallorquins), com per l'organització de l'acte i pel suport de les autoritats. Així, la clausura anà a càrrec del governador civil. A partir d'aquella celebració, calia que hi haguera continuïtat, objectiu

més factible que en 1859 a causa de la formació i el pes social que els promotors havien obtingut durant 17 anys. Mirem com ho expressa Roca:

- 6 El certamen pel vié centenari de la mort de Jaume I (1876): valoració
 - 6.a «Esdevingué una cerimònia d'alta cultura que donà als representants dels territoris que s'hi varen fer presents una bona idea de la capacitat organitzativa que, en menys de dues dècades, havien assolit els escriptors valencians. Dèsset anys després del certamen de 1859, la nova prova de foc literària havia sigut superada amb èxit, i tot era a punt per a reprendre la convocatòria de Jocs Florals, aquesta vegada amb periodicitat anual.» (Roca 2011: 64)

En 1878, els poetes provençals varen fer unes «Festes llatines» en Montpeller, a les quals assistí Llorente. Redactà deu llargues cròniques, que publicà en *Las Provincias* (Roca 2011: 65).

2.3. LO RAT PENAT (1878) I ELS JOCS FLORALS (1879-1902)

Constantí Llombart (un valencianiste jove), des d'un anuari que havia fundat en 1875 i que dirigia (*Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí*), llançà la idea de crear una «acadèmia llemosina» el mateix any de crear l'anuari (1875). Després de l'èxit de l'acte dedicat a la memòria de Jaume I (1876), es feia evident com d'important era tindre un organisme que coordinara i promoguera activitats, sobretot una celebració anual de Jocs Florals.

En 1878, es fan dos reunions i conviden a Llorente, el qual no solament s'adherix a la proposta, sinó que també l'eixampla en un article de periòdic («La societat del Rat Penat»). L'ideòleg valencià pensava que la nova entitat no havia

de ser només literària. La missió immediata era agrupar els intel·lectuals valencians que treballaven per la recuperació de la història, la llengua i la literatura del poble valencià (Roca 2011: §3). És a dir, el paper del Rat Penat no era limitar-se a potenciar la literatura en valencià.

Ultrapassant eixe límit, el Rat Penat havia d'afavorir la recuperació global de la societat valenciana, objectiu en què el coneiximent del passat és necessari: per a interpretar adequadament el present d'un poble, cal conèixer la seua història. Al cap d'uns anys, una crònica de *Las Provincias* dels Jocs Florals de 1888 fa una observació que va en eixa direcció: «No són únicament versos lo que fan els amadors de les glòries valencianes; encara que fer versos, si són bons, ens sembla que és fer alguna cosa» (Roca 2011: 130). El llibre que estudiem ho descriu d'una manera clara (7d):

- 7 De «acadèmia llemosina» a institució cultural
 - 7.a «Acadèmia llemosina»: Constantí Llombart (*Lo Rat-Penat. Calendari Llemosí*, 1875)
 - 7.b Agrupació d'intel·lectuals per a conèixer la història i recuperar la llengua i la literatura de la societat valenciana: Teodor Llorente («La societat del Rat Penat», 1878)
 - 7.c «No són únicament versos lo que fan els amadors de les glòries valencianes» (crònica de *Las Provincias* dels Jocs Florals de 1888; Roca 2011: 130)
 - 7.d «L'obra de Lo Rat Penat no es limitava únicament al conreu de la lírica valenciana, sinó que abastava terrenys com ara la història, l'arquitectura, l'art, la música, les institucions, els costums i tot el que conforma l'esperit d'un poble.» (Roca 2011: 266)

La creació del Rat Penat es va desplegar buscant les mateixes condicions que l'acte en memòria de Jaume I: amb el suport i la protecció de l'Ajuntament de

València; dins de les festes de la ciutat; i, pel que fa al lloc, en el pavelló municipal de l'Albereda a on celebraven la Fira de Juliol. Reproduint la informació de Roca (2011: §3), ací tenim quin va ser el contingut:

8 Contingut de l'acte en què es crea el Rat Penat (1878)

8.a Parlament de Constantí Llombart («Excel·lències de la llengua llemosina»)

a.i L'autor unix explícitament el futur del valencià al futur del balear i del català: «no és morta nostra expressiva llengua llemosina, com los seus malhvirats enemics semblava desitjaven, gràcies als generosos esforços de nostres germans de Catalunya i les illes Mallorques, esforços generosos que de hui en avant devem nosaltres amb tot fervor imitar, ja que per sort triomfant i victoriosa, encara que un poc tardívola, s'alça hui tota engalanada amb lo trage de festa, com virginal donzella que al temple a desposar-se anara, per a tornar, per fi, a ser altra vegada la que fon sempre» (Roca 2011: 76).

8.b Lectura d'onze poesies, totes en valencià.

b.i La primera: «Lo Rat-Penat», de Teodor Llorente. Crida a la unitat dels valencians: «Juntem-se a l'host, de llors ja coronada, / formant, oh valencians, una mainada / que no es desfaça mai. / Formem una mainada, on sempre encesa / brille la llum de l'art, de la saviesa, / del seny, de l'esperit; / on parlen tots los llavis una llengua, on tots los cors, sense temor ni mengua, / bateguen a un sol crit.» (Roca 2011: 77)

8.c Discurs de cloenda: de Fèlix Pizcueta, nomenat primer president de Lo Rat Penat com a persona de consens.

c.i Com en molts altres discursos (§2.1, 2), Pizcueta defén el valencianisme dels atacs de «separatisme» (Roca 2011: 80).

- 8.d Membres fundadors del Rat Penat: «dotzena i mitja d'escriptors —tant de tendència republicana com conservadora— ben considerats socialment» (Roca 2011: 81).
- d.i «En el moment inicial, la unió de forces i la cooperació varen ser la tònica general i imprescindible» (Roca 2011: 81).

La primera missió del Rat Penat era procurar que els dos actes de 1856 i 1876 no es quedaren com a fets aïllats. I, en efecte, a partir de l'any següent de la seua constitució (1878) la institució convocà cada any els Jocs Florals. Roca (2011: §3, p. 93-186) dedica un capítol llarg a descriure aquelles celebracions d'una en una. I els lectors veuen com l'acte va creixent i arrelant-se a la ciutat de València.

En una societat en què el valencià no tenia gens de conreu literari i en la qual la classe dirigent no tenia gens de consideració pel valencià, els Jocs Florals van aconseguint a poc a poc que s'eixamplen els escriptors valencians i que comence el procés de recuperació de l'ús públic del valencià. Mirem com ho descriu Roca:

- 9 Funcions socials dels Jocs Florals de la Renaixença (Roca 2011: 22)
 - 9.a «Els Jocs Florals acompliren en els seus orígens un paper ben lloable i significatiu en actuar com a:
 - a.i »Festes d'exaltació social de la llengua i la literatura autòctones.
 - a.ii »Plataformes de promoció d'escriptors i d'obres.
 - a.iii »Cerimònies de confraternització cultural entre el País Valencià, Catalunya i les Illes Balears.»

Convé notar que la unió entre una llengua i una societat és tan forta que l'ús públic i conscient d'un idioma té implicacions socials, i més quan al costat de la creació literària hi havia la reflexió sobre la història valenciana (7b), és a dir, l'estudi del passat per a comprendre més bé el present i marcar-se objectius sobre el futur.

3. ELS QUATRE FRUITS BÀSICS DE LA RENAIXENÇA VALENCIANA

3.1. JOCS FLORALS: DE LA DIGNITAT LINGÜÍSTICA A LA DIGNITAT SOCIAL

Encarem-nos a la qüestió més important des de la perspectiva actual: els fruits de la Renaixença. No poques de les declaracions dels seus autors fan pensar que seria un moviment purament literari. Però la realitat no era eixa (§2.1, 2). La consciència que el mal del valencià venia de dos fets extralingüístics units (la reducció d'Espanya a la Corona de Castella i la concepció centralista de l'estat) prou que havia de comportar la voluntat de tindre un estat més horitzontal i, alhora, un estat respectuós amb les seues llengües.

En els parlaments dels Jocs Florals, la causa profunda de la marginació del valencià i la conseqüència d'eixe origen sobre el valencianisme (l'oposició al centralisme de Madrid) apareix al cap de deu anys:

- 1 Jocs Florals de 1888. De la literatura valenciana a la descentralització de l'estat. El representant del Rat Penat (*a-b*) i el mantenidor (*c*). Font: Roca (2011: §4)
 - 1.a «Eduard Escalante, vicepresident primer de Lo Rat Penat, portà la representativitat de la societat convocant, i pronuncià un discurs en què glossà la importància dels Jocs Flors, hi assegurà que havien atorgat un nou impuls a la literatura valenciana, restà importància als seus adversaris i proclamà que eren ben rebuts per les nacions cultes. Com a exemple, apel·là al suport que els havia conferit la reina regent, i al fet que havien produït —els de Barcelona, és clar— obres de tanta qualitat i significació com *L'Atlàntida*, de Jacint Verdaguer.

- a.i »Hi afegí que no es podia deixar morir ni la literatura valenciana ni l'esperit de descentralització —moral, no política— que els Jocs Florals portaven endavant gràcies, entre d'altres, al suport de l'Ajuntament i dels bons patricis valencians. Res d'un discurs descafeïnat o humorístic, el d'Escalante.» (p. 126)
- 1.b «El discurs corresponent als mantenidors, anà a càrrec de Ramir Ripollés, que qualificà els certàmens jocfloralistes com a fills del progrés, en justa i mesurada oposició —cite textualment— al sistema absorbent i centralitzador de l'estat.
- b.i »El regionalisme, assegurarà, no és separatisme, és vida dins de la vida de la mare pàtria.» (p. 129)
- 1.c «Una dècada després d'iniciats els Jocs Florals, la polèmica amb Madrid era més viva que mai.
- c.i »De fet, durant aquell mateix any, i a propòsit de l'aparició de dos llibres de Verdaguer, *Lo somni de Sant Joan* i *Pàtria*, un conservador moderat com Llorente es referí als “infundats recels” que entre la premsa madrilenya inspirava l'admirable renaixement de l'esperit regional, d'una banda, i als “enemics intransigents” de la literatura catalana, incapaços d'apreciar el mèrit literari d'aquelles obres que, com les de Verdaguer, no portaven el segell del “centralisme madrileny”, de l'altra.
- c.ii »Es pot dir més alt, però no més clar. I, per als qui ho vulguen comprovar, cal dir que tot fou publicat a *Las Provincias* de maig i d'octubre, respectivament, de 1888.» (p. 129)

A més d'anar separant-se de la concepció centralista i castellanitzadora de l'estat espanyol, la ideologia que creava la Renaixença tenia implicacions fora dels Jocs Florals, com podem comprovar en les tres citacions anteriors (la descentralització «moral» acaba per transcendir en la descentralització social, 1b.i).

Les conseqüències ideològiques de la Renaixença literària no es limitaven al model d'estat i la seua ideologia. El mantenidor de 1888 (1b.i) lliga el valencianisme al «progrés» i l'oposa al centralisme. En els Jocs Florals de 1892, u dels participants afirma que el valencianisme no solament no és un moviment localista, sinó que és tot el contrari, perquè els objectius que busca són comuns a moviments socials de tota Europa (2a). A més, el membre del Rat Penat diferencia entre unitat (d'Espanya) i uniformisme (supeditació a la història, a la llengua, al dret i als interessos de la Corona de Castella, 2a). Per una altra banda, afegix les «llibertats» al trio *amor, fe i pàtria* (2b):

2. Jocs Florals de 1892. Inseriment del valencianisme en el marc europeu (a); diferenciació entre unitat (d'Espanya) i uniformisme (castellà, a). Al costat de l'amor, la fe i la pàtria, estan les «llibertats» (b). Paraules de Roca (2011: §4):
 - 2.a «L'acte s'inicià amb un discurs de Lluís Cebrian —que ens ha arribat de manera íntegra, i que *Las Provincias* qualificà com el que de més interessant i que millor donà de si la vetlada— en què l'insigne ratpenatista parlà de la restauració dels Jocs Florals a Catalunya i a València, asseverà que el moviment regionalista era un fet important i generalitzat a tot Europa, i criticà els qui confonien unitat amb uniformitat, i singularment el poeta Núñez de Arce, de qui digué que s'havia proposat impugnar “l'esclat regionaliste”.
 - 2.b »Posteriorment, i adreçant-se als socis de Lo Rat Penat, asseverà que la victòria era segura: “La llavor està tirada, i València coronarà vostres esforços. Amor, pàtria, fe, llibertats, són nostre lema, escrit i simbolitzat en les quatre barres de nostre escut”.
 - 2.c »Per a finalitzar proclamant que “tot, absolutament tot per a València, i València per a Espanya, aquest ha de seguir sent nostre únic i entusiaste crit de guerra, i també de pau.» (p. 138-139)

Després d'animar els valencianistes (2b), l'orador repetix un principi bàsic en l'oposició a les deformacions del centralisme: com que València i Espanya han de ser complementàries (i no contradictòries), oferir-ho tot a València comporta oferir-ho tot a Espanya (2c). El detall final és francament admirable: el valencianisme està en «guerra» perquè li neguen el pa i la sal amb afirmacions falses i demagògiques; però el valencianisme hauria d'estar en «pau» perquè no va contra ningú i, en canvi, va a favor de València i, com a conseqüència, va a favor d'Espanya.

Tota la línia argumentativa que acabem de descriure apunta a un objectiu que supera el marc espanyol: la unió dels estats europeus. Comprovem-ho:

3. Jocs Florals de 1896. La construcció d'una Espanya respectuosa amb els pobles seria un pas previ per a arribar a la unió dels estats europeus

3.a «El representant del consistori de mantenidors, Gonçal Julián i Martín, [...] llançà una inquietant pregunta a la consideració de l'auditori: és el renaixement literari l'única missió de Lo Rat Penat i dels Jocs Florals?

a.i »La pregunta posava el dit a la nafra d'una tensió política no resolta —tot i la contundència amb què sovint havia sigut contestada, o millor dit: negada— que Julián i Martín no sols s'atrevia a verbalitzar, sinó també a contestar.

a.ii »Així, en la seua opinió, el renaixement regional no comportava únicament la resurrecció de la llengua i la literatura maternes, sinó que més aviat conformava el preludi sobre el qual s'havia de desenvolupar la desitjada unió dels estats de l'Europa occidental i llatina. I, com a exemple, parlà de la importància que en l'antiguitat tingueren la Corona d'Aragó i les regions que hi estaven sotmeses.» (Roca 2011: 156)

Tot eixe desplegament ideològic de la Renaixença (des d'un moviment literari cap a un «regionalisme») també es manifesta poèticament:

- 4 Jocs Florals de 1899. El «regionalisme» com a tema d'un poema. Guardó conferit a Francesc Badenes per la poesia «Regionalisme», destinada a lloar les virtuts del regionalisme, ideologia de fort compromís social que l'autor situa ben pròxima al federalisme. Font: Roca (2011: 169-170)
- 4.a Un himne que al món parle del sant Regionalisme,
 4.b que du la vida als pobles com l'aire a nostres pits;
 4.c que en l'ànima desperta indòmit patriotisme,
 4.d i encén en nostres penses idees d'un civisme
 4.e que arrastra a insignes gestes a nobles esperits.
- 4.f Ell vol la Ibèria unida i un sol que l'allumene;
 4.g un sol només que bese son pur i noble front;
 4.h que de la hermosa Cádiz fins a l'altiu Pirene
 4.i Espanya sols se diga i Espanya s'anomene
 4.j lo poble que hui humilla terrible e injust afront.
- 4.k Tu vols, Regionalisme, que dins la Espanya aimada
 4.l los pobles sien lliures mirant-se ab tendre amor;
 4.m que en marbres perpetuen sa història benaurada;
 4.n que de son pit no esborren la tradició passada,
 4.o i en son llenguatge canten los sentiments del cor.

3.2. EN BUSCA D'UN SUPORT POLÍTIC AMPLE

Sabem que u dels mitjans per a aconseguir que el valencià recuperara prestigi social era fer que els Jocs Florals estigueren presidits per l'alcalde de la ciutat de València, i que tingueren el suport de més autoritats. En els novens Jocs Florals (de 1887), el Rat Penat va aconseguir que la reina d'Espanya patrocinara un premi extraordinari; a més, el tema era cantar les glòries valencianes (5a).

Al cap de cinc anys (1892), la cadira d'or de la Reina de la Festa estava presidida pels escuts de València, de Catalunya i de Mallorca (5b), i el suport augmenta significativament: a més d'autoritats polítiques, també hi havia representació de la magistratura, del món universitari i del món cultural, i encara escriptors i periodistes de Madrid (5b.i). Al costat d'això, el consistori que assignava els premis estava format per valencianistes destacats (Lluís Cebrian, Constantí Llombart, etc.), més un català important (Joaquim Rubió i Ors, 5b.ii).

Roca destaca la presència d'escriptors i periodistes de Madrid (5b.ii). És obvi que, per a fer avançar el valencianisme, el mitjà més important és convèncer sectors progressivament més grans de la societat valenciana. Però eixe objectiu és més fàcil d'assolir si fem canviar d'opinió les persones adverses, foren valencianes o foren de Madrid. Per tant, és coherent que, a mesura que els Jocs Florals anaven assentant-se en la ciutat de València, el Rat Penat començara a mirar com podia combatre l'oposició del sector dominant de Madrid.

Per cert, en aquells Jocs Florals de 1892 és quan Lluís Cebrian posa el valencianisme en el marc europeu, diferencia entre unitat (d'Espanya) i uniformisme (castellà) i afegix les «llibertats» al trio amor, fe i pàtria:

- 5 Jocs Florals de 1887: destaca el suport de la reina (*a*). Jocs Florals de 1892): suport de diverses entitats i personalitats de València (*i*, alguna, de Madrid, *b*).

- 5.a 1887: «El president del Rat Penat [...] regracià Sa Majestat la reina Maria Cristina que haguera contribuït a augmentar l' esplendor de la festa amb la dotació d'un premi extraordinari [per al millor cant de les glòries valencianes]». (Roca 2011: 123)
- 5.b 1892: «Pel seu simbolisme cultural, i perquè parla ben clarament del tarannà de germanor interterritorial amb què eren convocats aquells certàmens, paga la pena de destacar que sobre la cadira d'or de la Reina de la Festa havien sigut col·locats els escuts de València, Catalunya i Mallorca.
- b.i »L'acte fou presidit per l'alcalde de València, Sr. Berenguer —nét del Baró de Cortes—, el president de Lo Rat Penat, Lluís Cebrian, i d'altres autoritats, com ara els representants de la Diputació provincial, la magistratura, la Universitat, diversos centres artístics i literaris i fins i tot escriptors i periodistes de Madrid, que amb la seua presència acreditaven que no calia témer per les conseqüències polítiques que poguera comportar un esdeveniment cultural d'aquelles característiques.
- b.ii »El consistori de mantenidors encarregat de jutjar les obres presentades a concurs estava integrat per Jacint Labaila, Joaquim Balader, el català Joaquim Rubió i Ors, Antoni Chabret —cronista de Sagunt—, el pintor Ignasi Pinazo, Lluís Cebrian i Mezquita i Constantí Llombart, que hi féu de secretari. (Roca 2011: 137-138)

La presència de periodistes de Madrid en els Jocs Florals de 1892 va unida a un procés de més pes. Durant sis anys consecutius (entre 1891 i 1896), el Rat Penat encomana el parlament de mantenidor a polítics residents en Madrid que estigueren a favor de la recuperació del valencià (o, com a mínim, que no

estigueren en contra). La finalitat prou que havia de ser mostrar que no hi havia incompatibilitat entre els objectius del valencianisme i la concepció d'aquells polítics, que pertanyien als tres sectors més importants: el conservador, el lliberal i el republicà.

Els objectius devien ser dos: d'una banda, usar eixe factor per a atraure sectors de la societat valenciana; de l'altra, mirar d'anar modificant l'opinió pública de Madrid.

El primer any, el Rat Penat trià un republicà per a fer el discurs, Pi i Margall. Però, no podent vindre, el reemplaçà Blasco Ibáñez, que participava de ple de la ideologia de la Renaixença: tal com havia mostrat la història de la Corona d'Aragó, el «regionalisme» era positiu per als estats, tant abans com ara (6a.i; Roca 2011: 137). Això no obstant, al cap de cinc anys (en 1896) el futur novel·liste oblidà els factors positius del «regionalisme» i, «per interessos polítics [seus]» (Roca 2011: 157), actuà contra la Renaixença (i, de fet, contra la recuperació del valencià en l'escriptura). Més avant, dedicarem una secció per a emmarcar eixa actuació (§4.1).

Després de Blasco Ibáñez (1891), en els tres anys posteriors vingueren dos lliberals (6b-c, 1893-1894) i un conservador (6d, 1895). En 1893, l'exministre de Justícia Canalejas parlà bé del «regionalisme» i de l'ús literari del valencià, que Castella admiraria (6b.i). Per cert, l'alcalde de València no era valencià, però parlà en valencià (Roca 2011: 144).

En 1894, seguí el camí de Canalejas el senador del Partit Lliberal Amalio Gimeno (metge destacat i posteriorment ministre d'Instrucció Pública —1906— i de la Marina —1912 i 1917—). Era de Cartagena, però féu el discurs en valencià. La premsa el trobà molt bell i el reproduí (Roca 2011: 147).

El penúltim polític de Madrid va ser Ramón Nocedal, fundador del Partit Catòlic Nacional; era en 1895. Roca descriu el seu parlament, que anava a l'entorn del cristianisme, la fe, la família i l'espanyolitat (p. 147). Però, per als organitzadors de l'acte, el fet significatiu era que un personatge sense simpatia pel valencianisme participara en l'acte social més important de Lo Rat Penat:

- 6 Polítics residents en Madrid que actuen com a mantenidors entre 1892 i 1895. Objectius: augmentar la incidència en la societat valenciana, i anar canviant l'opinió pública de Madrid
- 6.a 1891: per absència de Pi i Margall (republicà), pronuncià el discurs Vicent Blasco Ibáñez, que exposà idees bàsiques del valencianisme d'aleshores:
- a.i «El jove orador, que la premsa qualificà com a “hàbil i fogós”, tingué unes paraules d'elogi per al personatge a qui substituïa —el seu cap polític—, recordà a grans trets la història gloriosa de València i de la Corona d'Aragó i s'estengué a defensar el regionalisme, tot negant que hi haguera en ell res de separatisme: tot el contrari, considerant-lo com a element de vida i força per a la nacionalitat espanyola.» (Roca 2011: 137)
- a.ii Quatre anys després (en 1896), deixa de parlar dels factors positius del «regionalisme», i actua contra la Renaixença «per interessos polítics [seus, de Blasco Ibáñez]» (Roca 2011: 157).
- 6.b 1893: José Canalejas Méndez, escriptor i polític lliberal, exministre de Gràcia i Justícia.
- b.i Parlà del «regionalisme»; assegurà que l'obra del Rat Penat era molt interessant, ja que estudiava el passat, conreava la llengua pròpia i seria admirada des de Castella (Roca 2011: 141 i 143).
- 6.c 1894: Amalio Gimeno, senador del Partit Lliberal.
- c.i Era de Cartagena, però féu el discurs en valencià, que la premsa reproduí i qualificà de bellíssim (Roca 2011: 147).
- 6.d 1895: Ramón Nocedal, fundador del Partit Catòlic Nacional.
- d.i Parlament sobre els valors catòlics i sobre l'espanyolitat (Roca 2011: 147). Una persona sense simpatia pel valencià participava en l'acte social més important de Lo Rat Penat.

En 1896, hauria d'haver actuat com a mantenidor un líder conservador espanyol, Francisco Silvela; però finalment parlà en 1897. Quan u veu les idees que exposà, comprén que la relació de Llorente amb Silvela fora molt forta.

Començà i acabà el discurs amb la mateixa idea: el moviment jacobí uniformitzador (que per a ell estava darrere del centralisme més acèrrim) havia sigut molt negatiu. Per cert, eixe moviment era *uniformitzador* perquè calia plegar-se a les lleis, història i dret de la Corona de Castella; però els jacobins no usaven *uniformitzador*, sinó «igualitari»: no plegar-se a la Corona de Castellà era no ser «igualitari».

La causa per la qual Silvela s'oposava a «l'igualitarisme» era que això significava matar els pobles, fet que implicava buidor i esterilitat (7a, 7e): «carn de dictadura» (7d). Per a que Espanya tinguera futur, dos de les condicions necessàries eren que els pobles que la formen havien d'estar arrelats a la seua història, i havien de desplegar una vida pròpia vigorosa. Eixe camí explicava la prevenció dels poderosos davant del regionalisme (7d). Per contra, «l'igualitarisme» o *uniformisme* quadrava amb les manipulacions del poder (7d).

A fi d'estendre eixes idees, calia combatre la creença que les diferències comporten separació, i que la unitat demana uniformitat (7b). Finalment, eixa concepció d'Espanya comportava que el «regionalisme» també s'havia d'estendre per «la regió castellana», a on per ara era «rar» (7c):

- 7 Jocs Florals de 1897. Francisco Silvela, líder del Partit Conservador. Tenia idees regionalistes i regeneracionistes, gens habituals en Castella. Llorente tenia molta relació amb ell. Part de les idees que expressà (tretes de Roca 2011: 160-162)
- 7.a Per a Silvela, era molt important conservar i defensar la vida municipal i la regional; pensava que una part dels mals d'Espanya provenien dels «funests anivellaments» a la Corona de Castellà, i de les «simetries doloroses i esterilitzadores» a què havien sigut sotmesos

- els pobles que integraven Espanya. Per tant, els ratpenatistes feien bé de defensar la llengua que era pròpia dels valencians.
- 7.b Assegurà que els sentiments de recel i d'hostilitat contra el sentiment regional provenien de pensar que les diferències comporten separació, i que només amb la uniformitat s'aconsegueix la unitat.
 - 7.c Explicà que, en Madrid, ser regionalista és «*cosa algo rara allí, en los nacidos y criados en la región castellana*». També confessà que els seus col·legues de partit (que aplaudien la major part de les seues propostes) no veien amb bons ulls el seu suport a les llengües de Galícia, el País Basc, Catalunya i València.
 - 7.d Però convenia superar eixa situació, perquè els pobles que respecten i estimen la història i la tradició no són matèria fàcil per a les manipulacions del poder; no són «carn de dictadura», cosa que explicava la prevenció dels poderosos davant del regionalisme.
 - 7.e Acabà oposant-se al moviment jacobí «igualitari» o uniformitzador, perquè, si bé era cert que les diferències entre els pobles d'Espanya dificultaven la governació de l'estat, també era veritat que la supressió de les diferències comportava la mort, l'esterilitat, el buit. Només amb uns pobles vigorosos Espanya tindria futur.

Remarquem de quina manera el polític castellà capgira els lliberals jacobins: allò que ells presenten com a «llibertat» i «igualtat», en realitat porta a la mort i a «carn de dictadura». Per tant, la llibertat no està en l'uniformisme o «igualitarisme» del centralisme jacobí, sinó en el regionalisme, que emergeix del passat o història (com tot en la vida humana).

Les idees descrites ¿no comportaven canviar la ideologia de l'estat espanyol (i, per tant, la seua estructura)? A més, ¿no eren aplicables en 1800, en 1850, en 1900, en 1950 i en l'actualitat? ¿Quins altres polítics castellans (i quins altres

partits polítics espanyols) tenien eixa concepció cap a 1900? Silvela, no sé d'a on hauria tret i assimilat les idees que tenia. Però, a la vista que Llorente volia canviar la ideologia i l'estructura de l'estat espanyol, ¿no és comprensible que estiguera en el mateix partit polític que Silvela?

Ací, no caldrà ressaltar la importància que tenia per al valencianisme que un líder polític castellà del Partit Conservador i cap del govern d'Espanya aplaudira davant de la Renaixença valenciana i, correlativament, criticara el centralisme castellanitzador.

Tot el panorama ideològic que Lo Rat Penat presentava a la societat valenciana tenia una importància extraordinària. El valencianisme no era una cosa rara i antiespanyola, ans al contrari: era un bé per als valencians i, també, era un bé per al futur d'Espanya. Per tant, la classe dirigent de la societat valenciana havia de canviar davant del valencianisme i davant de la concepció d'Espanya que tenia. En 18 anys (entre 1879, primers Jocs Florals després de formar Lo Rat Penat, i 1897, parlament de Silvela, 7), el valencianisme havia avançat molt: havia passat de ser una possibilitat retrògrada antinatural, a ser una possibilitat positiva i desitjable.

Ara, calia passar del món de les idees al carrer: seguir convencent la classe social dirigent i incidir en les classes populars. Realment, és ben comprensible que, quan naix el valencianisme explícitament polític, fora necessari seguir repetint el discurs de la Renaixença: el valencianisme no era ni «separatista» ni antiespanyol (8a); una cosa era la unitat d'Espanya (contra la qual no anava el valencianisme) i una altra la supeditació a la història, el dret, la llengua i els interessos de la Corona de Castella (8b); en eixe marc, s'entenia que la substitució del valencià pel castellà no era positiva (8c); al contrari, calia recuperar el coneixement de la història valenciana i ensenyar-la en l'escola (amb el valencià, 8d). Ens trobem davant del discurs del president de Lo Rat Penat de 1902 (Faustí Barberà), pres com a naixement del valencianisme explícitament polític. Mirem com el descriu Roca:

- 8 «De regionalisme i valentinicultura», discurs de Faustí Barberà en el Rat Penat (7-12-1902)
- 8.a «Començà el seu discurs defensant el regionalisme dels continus atacs i acusacions de separatisme amb què se'l condemnava, i negà que es tractara d'un moviment federalista o antiespanyol.
- 8.b »Alhora, denuncià el perill que per als interessos valencians suposava “la corrent avasalladora de uniformisme que desfeçà d'espanyolisme abaixa des de Madrid”; que el poble valencià havia oblidat la seua història [...];
- 8.c »i que determinats valencians practicaven la vanitat o la moda, asseverà, “de prescindir de nostra llengua, substituint-la moltes vegades per quin castellà, Déu meu!!, per un xapurrao que és verdader guirigai cursiló”.
- 8.d »A més, propugnà: la necessitat d'adoptar mesures socials com ara el recobriment de l'esperit valencià, tot aprofundint en els coneixements d'art, història i dret valencians, és a dir, en l'educació com a motor de progrés; la conveniència d'ensenyar el valencià a les escoles de primeres lletres, per tal que deixen de ser “per lo general centres ahon se li's sol castigar als xics el ús de la nostra llengua i se'ls convertix en papagalls d'un atra”; i l'oportunitat d'abandonar, d'una vegada per totes, la “modorra” en què els valencians havien viscut instal·lats durant les centúries anteriors.
- 8.e «Per tot això i per més és pel que el discurs del doctor Barberà, titulat “De regionalisme i valentinicultura”, ha sigut assenyalat com l'embrí del valencianisme polític contemporani.» (Roca 2011: 263-264)

Concloem. Les dades que hem vist en este apartat fan pensar que l'acció de la Renaixença va aconseguir l'objectiu inicial: en un marc profundament centraliste

i antivalencià, fer un lloc per a idees diferents, que concebien el valencià, la identitat valenciana i Espanya d'acord amb la pròpia història. Ara, tocava que una generació posterior passara del «regionalisme» ideològic al valencianisme polític explícit i començara a atraure sectors significatius del poble valencià.

3.3. POTENCIAMENT DE L'ÚS LITERARI DEL VALENCIÀ

Un objectiu destacat de la Renaixença era potenciar l'ús literari del valencià: es veu en els premis dels Jocs Florals i en el model lingüístic que en general contenen. Per a valorar objectivament les accions dels renaixentistes valencians, hem de recordar que el castellà era l'única llengua ben vista i que el valencià no solament no tenia prestigi social, sinó que estava mal considerat: una llengua baixa que, en la comunicació pública, era preferible substituir pel castellà. A més, s'havia perdut tant el model valencià històric, que en els Jocs Florals de 1859 només es presenten dos poemes en valencià (Roca 2011: 45). Tenint en compte que el punt de partida era tan negatiu per al valencià, convindrem que els resultats que ara descriurem són importants.

No era gens convenient situar-se contra el castellà. L'operació que calia fer era purament positiva: potenciar la llengua marginada. I així va actuar la Renaixença. La llengua vehicular dels Jocs Florals era el valencià. També es feia en valencià la convocatòria, així com el contingut general dels actes. A més, la immensa majoria de les obres presentades i dels discursos fets recorregué al valencià. Mirem quins varen ser els mitjans públics que el Rat Penat va aplicar per a potenciar l'ús literari del valencià.

El cartell anunciador dels actes s'adreçava «als escriptors [...] de totes aquelles terres a on nostra materna llengua se parle»; i tenia l'objectiu de «dur avant lo renaiximent de nostra gloriosa literatura» (9b):

- 9 El valencià en la convocatòria dels Jocs Florals.
 - 9.a Factors específics:
 - a.i A qui s'adreça la convocatòria: «als escriptors [...] de totes aquelles terres a on nostra materna llengua se parle» (*b*).
 - a.ii Finalitat: «dur avant lo renaiximent de nostra gloriosa literatura» (*b*).
 - a.iii Àmbit lingüístic considerat explícitament (*b-c*).
 - a.iv Obligatorietat i opcionalitat del valencià (*c-d*)
 - 9.b Convocatòria dels Jocs Florals: «Aquesta societat, complint un de sos principals propòsits, i desitjosa de dur avant lo renaiximent de nostra gloriosa literatura, acordà, en sessió de 4 d'agost darrer, la celebració de Jocs Florals en lo present any, durant la Fira de Juliol; i ab eixe fi convida a prendre part en ells als escriptors i poetes d'aquest antic Reine, als del Principat de Catalunya, Provença i Mallorques, i de totes aquelles terres a on nostra materna llengua se parle» (Roca 2011: 250; a partir de 1888, sense Provença, p. 251)
 - 9.c Clàusula posada entre 1879 i 1893: «Les composicions lliteràries en què altra cosa no se haja prevengut, deuran ser escrites en antic o modern llemosí d'este Reine, del Principat de Catalunya o les Illes Balears, procurant los autors evitar en ells la influència d'altres llengües extranyes a nostra parla» (Roca 2011: 254).
 - 9.d Clàusula posada a partir de 1894: «Les composicions que tinguen caràcter històric o didàctic se podran escriure en valencià o en castellà» (Roca 2011: 254).

A fi d'evitar malentesos, durant les primeres quinze convocatòries dels Jocs Florals hi havia una clàusula que explicitava que, si no hi havia alguna indicació, la llengua de les obres havia de ser el valencià (9c). A fi de referir-se a tot l'àmbit

lingüístic (que era explícit, 9b-c), usaven el nom *llemosí*, que apareix al principi del segle XVI, es propaga a tot l'àmbit lingüístic, perdura entre els il·lustrats del segle XVIII i forma part dels fonaments de la Renaixença (Rafanell 1991: 8-9). A més, la cua final (9c) tenia la finalitat d'advertir que la llengua usada havia de procurar evitar els castellanismes innecessàries.

Els premis que es podien fer en valencià o en castellà (o només en castellà) eren pocs, i sempre en prosa. Roca (2011: 252) explica que, en el cartell de 1879, dels onze premis convocats (dos ordinaris i nou extraordinaris) només dos dels extraordinaris explicitaven que «se podrà escriure en castellà o valencià». En aquell any, hi hagué un additament amb set premis més, dos dels quals anunciaven que podien ser escrits «en castellà o correcte llemosí». Per tant, de 18 premis 14 eren en valencià, i 4 en valencià o en castellà. Roca observa que, a voltes, la llengua no depenia dels organitzadors: «Estos apunts se escriuran en castellà, segons indicació de la mencionada Societat». Per tant, era l'entitat patrocinadora qui triava la llengua (en eixe exemple, la Societat Econòmica d'Amics del País).

A partir de 1894, apareix una clàusula que indica que les obres històriques i les didàctiques (és a dir, les no creatives) es podien escriure en valencià o en castellà (9d). Roca (2011: 254) interpreta d'una manera versemblant eixa clàusula. Com que el valencià literari encara no havia creat un model en prosa i això devia frenar una part dels autors, eixa clàusula tindria la finalitat de contribuir a superar la dificultat dita.

Recordem que la finalitat de la Renaixença no era només recuperar el valencià com a llengua de cultura. Unit a eixe objectiu, n'hi havia un altre, que Llorente explicita des de la creació del Rat Penat (§2.3, 7b): recuperar el coneiximent de la història valenciana. I, si el desplegament escàs del valencià literari dificultava eixa operació, convenia fer-ho en castellà. No solament es pot fer valencianisme en castellà, sinó que eixa operació és ben positiva quan prové d'ambients socials en què el domini del castellà és total.

Ultra promoure l'ús escrit del valencià (com feien els Jocs Florals), els dos objectius més importants eren: en primer lloc, transformar la percepció que els valencians teníem de nosaltres mateixos com a poble; en segon lloc (i correlativament), canviar la concepció centralista de l'estat (§3.2, 7).

En realitat, l'assoliment d'eixos dos objectius sociopolítics era la base que permetria que l'ús literari del valencià quallara. Exactament com en els nostres dies. Per tant, la clàusula que comentem (9d) no solament no és negativa, sinó que és una manifestació d'una concepció sociolingüística positiva: aquella que evita l'essencialisme i posa la llengua dins de la societat que la fa possible.

Recapitem. La immensa majoria de les obres presentades als Jocs Florals estava en valencià. I, les que no ho estaven, no era tant per oposició al valencià com per l'escàs desplegament que el valencià literari tenia fora de la poesia. Eixe mateix motiu explica que Jacint Verdaguer no gosà escriure prosa en català fins a 1878 (Garolera 1991: 222), a pesar que li ho demanaven. El primer escrit en prosa important («La romeria espanyola», de 1878) és una conseqüència de la insistència de l'editor Collell; i, a partir de 1881, comença una producció regular en prosa («Excursió a l'Alt Pallars», 1882).

Si passem de les obres presentades als Jocs Florals als discursos, trobem un panorama semblant. Quasi tots els parlaments eren en valencià. Dels nombrosos discursos que es feren en els 24 anys que Roca estudia (1879-1902), només constata tres excepcions (de tres polítics de Madrid: José Canalejas, Ramon Nocedal i Francisco Silvela). També observa que hi havien oradors que no parlaven en valencià. Així, la premsa de 1894 explica que l'alcalde de València (Manuel Zabala), a pesar de no ser valencià «ni haver adquirit l'hàbit de parlar en valencià, reté culte al caràcter especial d'aquesta solemnitat usant la llengua d'Ausiàs March» (Roca 2011: 256).

Des del punt de vista del contingut, l'estudiós d'Alaquàs opina que els discursos dels Jocs Florals són importants per a conèixer més bé la ideologia de Renaixença, com hem comprovat en els dos apartats anteriors (§3.1-§3.2). Encara que

la majoria no ens han arribat (o només fragmentàriament), n'hi han una vintena que tenim complets. Roca recomana que s'editen junts i que s'estudien, ja que «trencarien tòpics i modificarien la visió del període» (Roca 2011: 239).

L'impacte dels Jocs Florals en els assistents i en els mitjans de comunicació degué ser significatiu. Però, des d'un punt de vista intel·lectual, passava com en els congressos d'investigació: no tenen sentit si no es concreten en una publicació perdurable, siga una revista en forma de llibre o siga un llibre.

En els Jocs Florals de València, hi hagué eixa voluntat, concretada en dos mitjans: d'una banda, llibres solts (de poemes, d'estudis, de discursos); de l'altra, la Biblioteca de Lo Rat Penat (1895-1908). Podem dir, per tant, que els certàmens ratpenatistes varen ser promotors i difusors d'obres d'història i de literatura elaborades en valencià (o com a mínim en clau valenciana). De fet, Roca (2011: §7.3) considera que la Renaixença va ser una de les fonts bibliogràfiques més considerables de l'època (si no és la més important). Mirem-ho d'una manera molt resumida.

La majoria dels poemes premiats es publicaren en els diaris *Las Provincias* i *El Mercantil Valenciano*, i també en revistes (com ara *Lo Rat Penat*, *Calendari Llemosí*, 1874-1883; l'*Almanaque Las Provincias*, a partir de 1879; la *Revista de Valencia*, publicació mensual, 1880-1883, dirigida per Llorente). Ací baix, hi ha un extracte de les publicacions més importants:

- 10 Llibres amb obres dels Jocs Florals (a-e), més l'obra poètica completa de Llorente (f; Roca 2011: §7.3)
 - 10.a *Lo Rat-Penat. Societat de Amadors de les Glòries de València y son antich Realmé. Jochs Florals de 1879* (1880)
 - 10.b Biblioteca de Lo Rat Penat (1895-1908)
 - b.i *Llibre d'or dels Jochs Florals* (1895, 232 pàgines)
 - b.ii *Brots de llover* (1896, 256 pàgines)
 - b.iii *Flors d'enguany* (1897, 264 pàgines)

- b.iv *Capolls de rosa* (1898, 264 pàgines)
 - b.v *Cants de la terra* (1899, 237 pàgines)
 - b.vi *Sis florades (1900-1905)* (1908, 366 pàgines).
- 10.c Obres d'història. Algun exemple:
- c.i *Los fills de la Morta-viva. Apunts biobibliogràfics per a la història del renaixement lliterari llemosí en València*, de Constantí Llobart (editada en fascicles, 1879-1883)
 - c.ii *Orígens del gravat en València. Apunts crítich-històrics*, de Josep Maria Puig i Torralva i Francesc Martí i Grajales (València, 1882)
 - c.iii *Les classes obreres en València, son pasat y son present*, de Francesc Tarín (València, 1895).
 - c.iv *Instituciones gremiales. Su origen y organización en Valencia*, de Lluís Tramoyeres Blasco (València, 1889)
- 10.d Obres de teatre. Algun exemple:
- d.i *El capital y el treball. Problema social* (comèdia en un acte de Francesc Palanca, 1885)
 - d.ii *Mare y madastra* (drama en un acte i en vers de Josep Maria Puig i Torralva, València, 1889).
 - d.iii *Noblea de cor*, quadre dramàtic en vers de Josep Guzman Guallar, València, 1889)
 - d.iv *De la mort a la vida*, comèdia en un acte i en vers d'Antoni Palanca i Hueso (València, 1898).
- 10.e En el període 1880-1898, varen editar una quarantena de publicacions. La major part no les coneixem.
- 10.f *Nou llibret de versos* (1902, de Teodor Llorente). Contribució a l'homenatge a causa de la seua obra històrica *Valencia. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia*.

3.4. COORDINACIÓ LINGÜÍSTICA AMB ELS BALEARS I AMB ELS CATALANS

Des del principi, hem vist que els objectius bàsics de la Renaixença valenciana eren incidir en l'opinió pública sobre la necessitat de recuperar l'ús literari del valencià i el mitjà que feia possible eixe objectiu: valorar la personalitat valenciana (les glòries valencianes, deia el Rat Penat) i fer que Espanya deixara de ser identificada d'una manera exclusiva (i centralista) amb la Corona de Castella.

A partir d'eixe marc, hi havia un altre objectiu. Els valencians no solament compartíem amb els altres pobles de la Corona d'Aragó una convivència històrica, un cos jurídic i una concepció cultural. Amb una part important de la Corona d'Aragó (les Illes Balears i Catalunya), també compartíem la llengua, que havia tingut un model públic únic al llarg de l'Edat Mitjana (de fet, modernitzat i molt millorat pels valencians al llarg del segle xv). En conseqüència, el procés d'elaboració d'un valencià literari recomanava que intentàrem coordinar-nos amb els balears i amb els catalans per vore si era factible elaborar un model lingüístic vàlid per als tres pobles, ja que això ens beneficiava a tots.

D'una manera explícita, Llorente va defensar eixos objectius al llarg de tota la seua vida (Roca 2007: 174). A més, ho va fer d'una forma exemplar en tres camps bàsics: en la jerarquia entre la societat valenciana i la coordinació lingüística, en l'elaboració d'un model lingüístic literari i en el nom de l'idioma. La demostració d'eixes afirmacions demana un estudi privatiu i, ací, prescindiré del camí que seguix Roca (2011: 159-181) i em limitaré a opinar com actuà l'ideòleg valencià.

En la jerarquia entre la societat valenciana i la coordinació lingüística, no he vist que Llorente (ni en general la Renaixença) posara la coordinació lingüística amb els balears i amb els catalans per davant de la recuperació dels valencians com a poble. Posar el tema de la valencianitat per davant (i per damunt) de la unitat

lingüística comporta evitar l'essencialisme (mirar la llengua sense els parlants) i seguir l'humanisme: anar des de baix cap amunt, exactament com en el tema de València i Espanya (§2.1, 2). Al costat de l'humanisme i la coherència, també hi ha la llògica. En efecte, el tema de la coordinació lingüística deixa de tindre sentit si no incidim en la societat valenciana: si una societat no assumix que deu usar la seua llengua pròpia en la comunicació pública, tant se val que el model lingüístic siga u o un altre, que estiga coordinat o que no ho estiga.

Notem que la jerarquia que comentem (primer, la recuperació com a poble; en segon lloc, la coordinació lingüística) justifica el camí que hem seguit en la secció: estem tractant la coordinació lingüística (§3.4) després d'haver comentat la dignificació de la societat valenciana (§3.1), la voluntat que eixa dignificació tinguera un suport polític ample (§3.2) i el potenciament de l'ús literari del valencià (§3.3).

El fet de posar la recuperació de la societat valenciana com a primer objectiu (València és anterior tant a Espanya com a la coordinació lingüística amb els balears i els catalans) determina com calia resoldre la coordinació lingüística. El valencià literari podia prendre alguna paraula o alguna construcció de les Illes Balears o de Catalunya (o de la llengua clàssica), però els valencians havien de poder identificar-se amb el model lingüístic, que havia de ser assimilable i practicable en la llengua oral pública (com ara en els parlaments dels Jocs Florals). Mirem com ho expressa Llorente:

- 11 Criteri lingüístic fonamental de Llorente: la coordinació lingüística amb els balears i amb els catalans, i la vinculació a «la tradició literària» havia d'estar supeditada a l'objectiu que els valencians compreguen el model lingüístic i el senten com a propi
 - 11.a «Formar, amb eixos elements [la part vàlida del valencià viu, i la voluntat de «relligar-se a la tradició literària»], una poesia lliterària y popular ensemps, que agrade en les Acadèmies i Atheneus, y siga

compresa y sentida per la gent que té per llengua seva la valenciana, y que en ella s'ha criat y vol criar a sos fills, no és obra d'un dia, però tampoch tan dificultosa y llarga com "l'obra de la Seu".»

11.b Font: l'edició de 1885 de l'obra poètica de Llorente (*Llibret de versos*, p. 10-11); citat en Roca 2007: 169-170)

És veritat que Llorente degué partir d'un model lingüístic precedent que, encara que es limitava a la creació poètica, era francament positiu: el que apareix en el poema de Vicent Salvà *Lo somni* (escrit en 1831). Però també és cert que, en els poemes de Llorente, no hi han excessos en el tema de la coordinació lingüística. Digam-ho clarament: a pesar que la Renaixença catalana quallava més a pressa que la valenciana, no per això Llorente subordinà el seu model lingüístic al de Catalunya.

Quant al tema del nom del valencià, convindrem que està molt vinculat a la identificació dels parlants amb el model lingüístic. Existint com existia un nom unitari des de feia més de tres segles (*llemosí*), no calia canviar-lo, ni tampoc adoptar el nom d'una de les regions de la llengua (Catalunya i català). Rafanell (1991: 24 i 134-135) mostra una defensa «vehement» que Constantí Llombart va fer en 1875 del nom *llemosí*, actitud que prèviament (en 1868) havia practicat en un article Teodor Llorente (reproduït i comentat en Roca 2007: 162-163).

Llorente fa una argumentació que hauria de ser compartida pels qui eviten l'essencialisme (ara, mirar el nom d'una llengua prescindint dels seus parlants): *en els temes socials, l'etimologia no és pertinent*. L'intel·lectual valencià posa com a exemple el nom *Barcelona*: observa que si algú demostrara que el cartaginés Amílcar Barca no va ser el fundador de *Barchino*, no per això caldria canviar el nom de la capital catalana. Cert, la llengua que compartim els balears, els valencians i els catalans no prové del *llemosí* (primer nom que tingué l'occità, cap al principi del segon mil·lenni); però el fet és que els intel·lectuals balears,

valencians i catalans estaven anomenant la llengua compartida com a llemosina des de feia més de tres segles, i això havia solucionat un problema social. En 12, he reproduït dos fragment de l'article de Llorente:

- 12 En els temes socials, l'etimologia no és pertinent. Raons socials a favor del nom unitari *llemosí*
- 12.a «Pero, aceptado que la etimología no es exacta, ¿qué mal hay en que la cosa siga llamándose por el nombre que se le ha puesto y que los siglos han sancionado? [tot seguit, comenta l'origen del nom *Barcelona*].»
- 12.b «Para evitar confusión [entre el conjunt de la llengua i una de les tres parts, la catalana], hay necesidad de que exista otro nombre, que comprenda los tres dialectos de la lengua común que se habla desde los Pirineos hasta Elche, y no hemos de inventar una palabra nueva y exótica, teniendo a mano una ya admitida y sancionada por los principales escritores y por el uso vulgar.»¹ (Llorente, 1868, «La lengua lemosina»)

Convé notar que el nom *llemosí* no exclouïa que, en la major part d'usos socials, el nom de la llengua fora el que, a més de respondre a la identitat valenciana, era popular, *valencià* o *llengua valenciana*.

El marc descrit permet entendre que no fora gens fàcil oposar-se als objectius de la Renaixença valenciana qualificant-la com a «catalanista» (actuació que ja existia: «La lepra catalanista», publicat en *El Pueblo*, 13-06-1907). A més, sabem

¹ L'ús de l'expressió *llengua llemosina* no deu ser un recurs purament retòric de Llorente, sinó una nom amb una certa base social. Com a mínim això fa pensar el fet que Manuel Sifre haja sentit l'expressió en llavis d'un avi seu que no era un intel·lectual, sinó un llaurador de Castelló. És a dir, ben entrat el segle xx el nom *llemosí* encara era usat en ambients socials relativament amples de la capital de la Plana.

que en el mateix cartell anunciador dels Jocs Florals apareixia tant la coordinació lingüística («deuran ser escrites en antic o modern llemosí d'este Reine, del Principat de Catalunya o les Illes Balears», §3.3, 9) com els tres pobles que la parlen: els escriptors de València, els de les Illes Balears i els de Catalunya (al principi, també els de Provença, «els escriptors i poetes d'aquest antic Reine, els del Principat de Catalunya, Provença i Mallorca»).

Amarrat el butoni de l'anticatalanisme amb les tres mesures dites (la valencianitat per damunt de tot; les relacions lingüístiques havien de ser de coordinació; i el nom unitari —*llemosí*— no responia al nom de cap dels tres pobles), els escriptors valencians no solament tenien llibertat per a relacionar-se amb els escriptors balears i amb els catalans, sinó també per a parlar amb admiració dels avanços que es produïen en Catalunya. Així, Roca (2011: 56) conta que Llorente redactà set cròniques llargues i detallades sobre els Jocs Florals de Barcelona de 1868, que publicà en *Las Provincias*.

Pel que fa a les relacions entre els escriptors, els viatges dels uns i dels altres varen ser freqüents. En els dos actes que precedixen la convocatòria regular dels Jocs Florals de València (1859 i 1876), ja apareixen mallorquins i catalans (Roca 2011: §2.1, §2.3). A partir de la convocatòria anual (1879), Roca (2011: §5) ho descriu d'una manera detallada. Limitem-nos ací al resultat: «a partir de 1879 els Jocs Florals de València comptaren en pràcticament totes les edicions amb representants del Principat i, molt sovint també, de Mallorca» (Roca 2011: 187).

Els autors que presentaven treballs als premis s'han de completar amb els intel·lectuals valencians que formen part del consistori dels Jocs Florals de Barcelona, i viceversa (els intel·lectuals catalans que participen en el consistori dels Jocs Florals de València, Roca 2011: §6). En una d'eixes participacions (la de 1864), Llorente escrigué un poema d'agermanament entre València i Barcelona. En el contingut, l'ideòleg valencià alerta que les dos capitals no haurien d'estar mai enfrontades, sinó sempre ben unides:

- 13 «València i Barcelona», de Llorente; 1864. Dos estrofes:
- 13.a Enjamai disputeu-vos, germans, vostra corona:
 - 13.b les dos podeu ser reines, València i Barcelona:
 - 13.c la corbella és un ceptre lo mateix que el trident.
 - 13.d Déu, per a que al port tornen les vostres naus lleugeres,
 - 13.e i per a que net caiga lo gra en les nostres eres,
 - 13.f envia el mateix vent.
-
- 13.g Sigau, puix, sempre unides, de cent pobles enveja;
 - 13.h cascun sigle que passe més ditxoses vos veja,
 - 13.i i creixcau en fortuna i en glòria sense fi;
 - 13.j les mans fraternes juntes, com convé a les bessones,
 - 13.k i sentades a l'ombra que tu a les dos els dones,
 - 13.l ¡gloriós tronc llemosí!

Publicat per primera volta en el *Diario de Barcelona*, el mateix Llorente explica que eixe poema ajudà a establir llaços de germanor entre els trobadors valencians i els catalans (Roca 2011: 205).

Dins dels Jocs Florals, existia un altre factor que contribuïa a augmentar la vinculació dels balears, els valencians i els catalans. En els Jocs Florals de València, hi havia algun premi sufragat per entitats de Catalunya. Així, els Jocs de València de 1890 contenen un premi del Centre Català de Barcelona destinat a un sonet que enaltira l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. Va ser guanyat per un autor valencià, Ramon Andreu Cabrelles (Roca 2011: 136).

Fora dels Jocs Florals, també apareixen fets destacables. Una de les activitats incisives del Rat Penat que ací no hem tocat són les excursions (Roca 2011b). La immensa majoria eren a poblacions valencianes. Però, en 1882, Llorente n'organitzà una per la Ruta del Cister durant quatre dies. A banda que aquella excursió «marcà l'inici de la recuperació del cenobi cistercenc de Poblet» (Roca

2011: 214-215), durant quatre dies varen conviure els intel·lectuals valencians i catalans més destacats; per la banda valenciana, Teodor Llorente, Fèlix Pizcueta, Lluís Cebrian i Mezquita, Josep Martínez i Aloy, Ferran Reig i Flores i Josep Brel i Giral; per la catalana, Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà, Jaume Collell, Joaquim Riera i Bertran, Francesc Matheu i Fornells i Antoni Gaudí.

3.5. CREIXIMENT QUANTITATIU DE LA RENAIXENÇA VALENCIANA

Fins ara, només hem parlat de factors qualitius. Des d'un punt de vista quantitatiu, la Renaixença creixia en dos direccions. En primer lloc, no solament es presentaven treballs a cada convocatòria, sinó que augmentaven. Recordem que els escrits s'havien de presentar en un valencià digne (§3.3, 9), i que l'escola ignorava el valencià. Això significa que la formació lingüística dels participants depenia bàsicament de les mateixes aportacions dels Jocs Florals. En 14, tenim dos fragments de Roca sobre l'increment quantitatiu:

- 14 Detalls sobre el creixement i la incidència de la Renaixença. Fragments de Roca (2011)
 - 14.a 1887: «El fet real és que les huit edicions de Jocs Florals de València celebrades fins al moment havien experimentat un èxit creixent, i que molt probablement això molestava determinats sectors de la societat valenciana.» (p. 125)
 - 14.b 1897: «Destacà el gran nombre de composicions líriques que havien sigut presentades a aquella edició: 117, cosa que la convertia en la més concorreguda de totes; i que indica que, pel que a índex de participació respecta, els Jocs Florals de València es trobaven en un molt bon moment de forma.» (p. 158)

Per una altra banda, els Jocs Florals tingueren una expansió geogràfica gràcies a les excursions de Lo Rat Penat que organitzava Llorente. Com hem comentat més amunt (§1.1), eixes excursions també aprofitaven per a divulgar els valors i les accions dels renaixentistes valencians. Ací tenim un fragment de Roca que cita anys i poblacions:

15 Expansió territorial dels Jocs Florals al llindar del segle xx

15.a «Com a mostra de l'èxit social que en molt pocs anys assoliren, i de la missió que durant aquell temps acompliren en tant que difusors del valencianisme cultural, cal dir que la celebració dels Jocs Florals no quedà limitada al cap i casal, sinó que amb el pas dels anys proliferà per tot el País Valencià. D'aquesta manera, abans d'acabar el segle XIX ja se celebraven convocatòries de Jocs Florals a ciutats com Castelló de la Plana (1892) i Alcoi (1899); iniciat el XX, se'n feren a Torrent (1900), Dénia (1904) i Xàtiva (1908); i en un any com 1920 es constata la realització d'aquestes festes artístiques i literàries a municipis com Sueca, Manises i Alaquàs.» (Roca 2011: 260)

En la lectura del llibre de Roca, apareix un tercer factor que mostra l'expansió quantitativa de la Renaixença: la formació de deixebles. En efecte, un moviment que no té continuadors acaba en la mort. El felibrisme incidí poc en Provença, contràriament a la Renaixença valenciana:

16 Formació de deixebles en la Renaixença valenciana

16.a «Mentre el treball i l'herència dels escriptors de la Renaixença valenciana varen ser recollits pels joves valencianistes de les generacions de 1909 i 1930 —és a dir, fructificaren—, l'obra dels

escriptors provençals del XIX s'esgotà en ella mateixa: no tingué continuadors.» (Roca 2011: 67-68)

- 16.b «Els Jocs Florals impulsaren també nombroses publicacions, edicions i estudis que, amb el pas del temps, esdevingueren el fonament de més ambicioses monografies. I el que potser és més important: alimentaren l'ànima i la tradició lingüística i literària dels nostres escriptors més conspicus del segle XX, de les fornades immediatament posteriors: dels protagonistes del que estudiosos com el professor Manuel Sanchis Guarnier varen denominar «la segona Renaixença». De fet, tant la Generació de 1909 —encapçalada per Miquel Duran de València, Jacint Maria Mustieles, Daniel Martínez Ferrando i Josep Maria Bayarri— com la Generació de 1930 —amb Carles Salvador, Enric Navarro Borràs, Bernat Artola i Francesc Almela i Vives al capdavant— es proclamaren admiradors dels nostres millors literats renaixencistes.» (Roca 2011: 30-31)

3.6. CONSIDERACIÓ GLOBAL DE LA RENAIXENÇA VALENCIANA

Davant de les dades que han aparegut en esta secció, convindrem que els Jocs Florals varen crear un moviment ideològic amb una incidència positiva en l'opinió pública de la societat valenciana. Però anem a poc a poc. Els Jocs Florals de 1859 no repercutiren gens en la societat valenciana, ja que el valencià només tindria desconsideració, i la identitat valenciana no existiria.

En la consciència dels valencians, només existiria una Espanya reduïda a la Corona de Castellà, de manera que exclouïa les altres realitats populars (§2.1, 1). Si el valencianisme naixent volia avançar, la primera condició era canviar l'opinió pública: aconseguir que el valencià fora considerat i valorat, objectiu que exigia crear *una identitat valenciana*.

Per a arribar a eixa situació, la primera condició era tindre persones formades: són els anys que van dels primers Jocs Florals (1859) als segons (1876). La segona condició era no crear-se enemics inútilment. Al contrari, si la Renaixença volia quallar havia d'atraure i no repel·lir. Un mitjà usat regularment era convidar les autoritats i que els actes estigueren arrelats en el seu entorn social (§2.2, 5).

Ara: el camp més difícil era saber crear unes argumentacions que anaren canviant una ideologia que negava el pa i la sal al valencià i a la societat valenciana com a conjunt, com a poble. El mitjà més potent va ser adoptar una perspectiva humanista: mentres que els partidaris de l'Espanya centralista i castellanitzadora acusaven els renaixentistes de «separatistes», ells argumentaven que València formava part d'Espanya i, per tant, treballar per València era treballar per Espanya. Tan simple com irrefutable i eficaç. Eixe camí el practiquen des del principi (1879, §2.1, 2c).

A fi que el treball no depenguera només de persones, calia una associació, proposada per Llombart com a «acadèmia llemosina» i eixamplada per Llorente a una institució que també investigara la història, requisit necessari per a interpretar adequadament el present (§2.3, 7). Això era en 1878.

Els anys posteriors no solament recuperen la creació literària en valencià (limitada a la poesia). Al cap de deu anys (1888), ja parlen de «l'esperit de descentralització», el qual produiria «vida» i «progrés»; i mostren reaccions negatives del centralisme de Madrid (§3.1, 1).

Quatre anys més tard (1892), els renaixentistes diferencien entre unitat (d'Espanya) i uniformisme (castellà); a més, incorporen les «llibertats» al trio de l'amor, la fe i la pàtria (§3.1, 2).

Al cap de poc (en 1896), apareix que la construcció d'una Espanya respectuosa amb els pobles que la integren seria un pas previ per a arribar a la unió dels estats europeus (§3.1, 3).

I, entre 1892 i 1897, conviden a polítics de Madrid per a incidir més en la societat valenciana i, alhora, repercutir en l'opinió pública de Madrid (§3.1, 6).

El procés culmina en 1897, quan un polític de Madrid (Silvela) vincula l'estat centraliste als jacobins, coincidix amb la ideologia que havia desplegat la Renaixença valenciana i dona com a alternativa l'estructuració que, en la pràctica, havia tingut la Corona d'Aragó (§3.1, 7).

Tot això en més poc de vint anys. ¿No és realment prodigiós?

Les aportacions ideològiques s'han de completar amb les mesures que afavoreixen l'ús literari del valencià (§3.3) i que buscaven la coordinació lingüística amb els balears i amb els catalans (§3.4):

17 Aportacions de la Renaixença

- 17.a Entre 1859 (primers Jocs Florals) i 1876 (segons), el valencià només tindria desconsideració, i la identitat valenciana no existiria.
 - a.i Per als valencians, només existia una Espanya reduïda a la Corona de Castellà (§2.1, 1).
- 17.b Primeres condicions per a canviar la situació:
 - b.i Persones formades i no crear-se enemics inútilment.
 - b.ii Reacció: convidar les autoritats i que els actes estigueren arrellats en el seu entorn social (§2.2, 5).
 - b.iii 1878: formació d'una associació (§2.3, 7).
- 17.c Creació d'argumentacions, basades en l'humanisme.
 - c.i Des de l'Espanya centralista i castellanitzadora: «separatistes»; renaixentistes (des de 1879): València formava part d'Espanya; per tant, treballar per València era treballar per Espanya (§2.1, 2).
 - c.ii 1888: «esperit de descentralització», el qual produiria «vida» i «progrés»; reaccions negatives del centralisme de Madrid (§3.1, 1).
 - c.iii 1892: unitat (d'Espanya) i uniformisme (castellà); «llibertats» + {amor, fe i pàtria} (§3.1, 2).

- c.iv 1896: Espanya respectuosa amb els pobles + unió dels estats europeus (§3.1, 3).
 - c.v Entre 1892 i 1897: conviden a polítics de Madrid (§3.1, 6).
 - c.vi 1897: Silvela fa costat a tots els factors descrits (§3.1, 7).
- 17.d Afavorir l'ús literari del valencià (§3.3) i coordinació lingüística amb els balears i amb els catalans (§3.4).

3.7. LLORENTE: UN FINAL VITAL EMOTIU

En esta visió general de la Renaixença, convé descriure succintament el final vital de Llorente, ja que completa la visió anterior (17) i, ahora, és un acte just davant de la seua memòria.

El procés de la Renaixença culminà en 1909, quan la iniciativa d'un periòdic (*El Correo de Valencia*) acabà en un homenatge a Teodor Llorente a què s'adheriren una quantitat enorme d'institucions (públiques i privades) i assistiren 140.000 persones (Roca 2007: 118-122). En mig segle, el valencianisme havia passat de l'anonimat (1859) a un reconeiximent extraordinari (1909).

En aquell homenatge (que constà d'una pluralitat d'actes, Roca 2007: 118-128), destaquen dos factors. El primer és racional, i mirava cap al passat: Llorente, sempre al servici del valencianisme, remarcà que l'homenatge no era a ell, sinó als ideals de la Renaixença (Roca 2007: 121)

El segon factor és emotiu: molt emotiu; i mirava al futur. En els actes, destacà per diverses raons un grup de jóvens: la Joventut Valencianista. Una de les coses que feren és donar-li dos poemes, que tracten a Llorente repetidament com a «Mestre» (Roca 2007: 124-126). I Llorente no dubtà: no focalitzà les 140.000 persones i tota la pompa oficial, sinó aquells jóvens. En la mateixa nit del reconeiximent, digué: «El veritable homenatge, el més sincer i entusiasta, el més conscient, el que més m'estime, me l'ha fet la joventut valencianista» (Roca

2007: 126). I, segons els membres d'aquella Joventut Valencianista, Llorente estigué al seu costat fins a la mort.

En una carta a un membre, li diu: «Hi ha a València un jovent valencianista de cor sa i d'imaginació vivíssima; en ell està el pervindre. Vosté me parla en nom d'eixe jovent, i jo, donant-li les gràcies per sos exagerats elogis, fills de la benevolença, me pose al seu costat, per a treballar i lluitar mentre me queden forces» (Roca 2007: 128).

I és que, per a qui té ideals socials, no hi ha res que tinga més valor que vore jóvens que han fet seus els ideals. És la transcendència: la satisfacció màxima. Per tant, podem dir que, al cap de cinquanta anys de treballar pel valencianisme, el «Mestre» tenia un final vital ben satisfactori.

Però nosaltres hem de tornar a la societat valenciana. Certament, aquelles 140.000 persones no eren valencianistes. Però l'acte sí que mostra que, partint d'una situació molt difícil (1878), els renaixentistes varen saber pensar i incidir en el poble valencià, que ells contribuïen a modelar. I tot això en una vintena d'anys.

El període estudiat tancava la primera fase de la recuperació: en la imatge que la societat valenciana tenia d'ella mateixa, la Renaixença havia aconseguit fer un lloc per al valencià i per a la identitat valenciana. Però això era només el començament. La fase següent era aconseguir que la ideologia de la Renaixença quallara en la societat: en els carrers valencians.

1 Primera fase del valencianisme modern

1.a 1909: homenatge massiu a Teodor Llorente.

a.i De l'anonimat (1859) al reconeixement (1909).

a.ii En la consciència dels valencians, s'havia fet un lloc per al valencià i per a la identitat valenciana.

1.b Segona fase: que la ideologia de la Renaixença quallara en els carrers valencians.

4. ALTERACIONS EN LA INTERPRETACIÓ DE LA RENAIXENÇA

4.1. «POETES DE GUANT I D'ESPARDENYA»: ¿ENFRONTATS O CONJUMINATS?

En la Renaixença, ¿hi havia sectarismes, o predominava la conjuminació? Tractarem el tema mirant com descriu Roca les personalitats de Llorente i de Llombart, i el grau de divisió entre els autors més formats o «poetes de guant» (políticament conservadors) i els «poetes d'espardenya» (els que no tenien tanta formació intel·lectual, sovint republicans, Roca 2011: 82).

Roca destaca que, tant en la fundació de Lo Rat Penat com posteriorment, hi havia unió i cooperació entre els diversos sectors ideològics de la Renaixença (1d.i), de manera que buscaven el «consens» (1c). En la segona mitat del segle xx, s'han presentat com a dos sectors enfrontats (Roca 2011: 82). En canvi, l'historiador d'Alaquàs és contundent: una tal oposició no existia. Treballaven coordinats, ja que buscaven «un mateix projecte cultural i lingüístic»:

- 1 La divisió i l'oposició entre dos sectors de la Renaixença no hauria existit segons Roca (2011: 82-83)
 - 1.a «Crec que parlar de dos sectors radicalment enfrontats —com se n'ha parlat durant tant de temps i el que és més greu: se'n continua parlant encara, 50 anys després!—, és erroni i exagerat, no obeeix a la realitat del moment.
 - 1.b »Cultistes i populistes mai no es constituïren en dos grups definits i divergents de la Renaixença, sinó en dues tendències complementàries.
 - 1.c »Perquè, així que aprofundim una mica en l'activitat dels escriptors que en les darreres dècades del segle XIX escrigueren en valencià i

s'agruparen al voltant de Lo Rat Penat, observem que tots treballaven en pro d'un mateix projecte cultural i lingüístic, i que les col·laboracions i els intercanvis entre autors i publicacions —començant pel *Calendari Llemosí* i l'*Almanaque Las Provincias*— que la historiografia de finals del segle xx adscrigué a grups contraris eren habituals i freqüents, estaven a l'ordre del dia.»

Roca troba que el tema real eren les «friccions» personals que hi havien entre els dos personatges més destacables de la Renaixença, Llorente i Llombart, ja que els dos tendrien a «liderar» el moviment. Però, tant intel·lectualment com socialment, Llorente seria prou superior. Els lectors interessats trobaran informació en Roca (2007b: 65-124).

Certament, a Llombart li hem de reconéixer espenta, com ara que en 1875 es llance a escriure en prosa la revista *Lo Rat Penat. Calendari llemosí*, cosa que encara no feien ni Llorente en València ni Verdaguer en Catalunya. Els autors més formats sabien que encara no havíem creat un model per a la prosa, de manera que els feia por escriure articles en valencià. Això contribuïx a entendre que el model lingüístic de Llombart era com era. Però calia començar. Practicant, u millora (i pot contribuir a perfeccionar el model lingüístic).

Mirem les paraules de Roca:

- 2 Valoració que Roca (2011) fa de Llorente i de Llombart
 - 2.a «Amb el pas dels anys es produïren friccions entre els dos grans valedors de Lo Rat Penat.» (p. 82)
 - 2.b «Tant Llorente com Llombart tenien vocació de líders i voluntat d'esdevenir-ho.
 - b.i »Però s'ha de reconéixer que Llombart no posseïa ni la capacitat intel·lectual ni el que potser era encara més important: la influència social i política amb què comptava Llorente.

- b.ii »I això, juntament amb la deficitària salut de Llombart —que sent 12 anys menor li comportà la mort 18 abans—, declinà definitivament la balança de la banda del director de *Las Provincias*, el diari que, siga dit de passada, més i millor defensà el valencianisme cultural durant el segle XIX, tal com acrediten les hemeroteques.» (p. 83-84)

Ni en el segle XIX ni en la primera mitat del XX, Llombart havia sigut un personatge molt valorat. ¿Per quin motiu la segona mitat del segle XX desdenyà l'autor de primera fila i volgué destacar un autor secundari? Roca ho atribueix a una deformació ideològica: en un període en què hom afirmava que «el País Valencià serà d'esqueres o no serà», seria vist com a desconcertant que el primer autor fora conservador. Mirem com ho expressa Roca:

- 3 Per quin motiu la segona mitat del segle XX margina l'autor més destacable de la Renaixença
- 3.a «La massiva pluja de crítiques li arribà [a Llorente] en el moment en què uns quants intel·lectuals valencians compromesos en la lluita antifranquista pensaren que el conservador Llorente, referent tradicional de les lletres valencianes, no encaixava en el model de recuperació identitària i de construcció nacional que ells tractaven d'impulsar. I, per contra, trobaren que l'altre gran referent cultural valencià del XIX, el republicà Llombart, que fins aleshores havia passat mitjanament desapercebut, els resultava molt més útil, i per això maldaren per reivindicar-lo i recuperar-lo, malgrat totes les mancances.
- 3.b »Recuperació que, és ben cert, resultà del tot oportuna, però que mai no s'hauria d'haver plantejat *contra Llorente*, sinó com a *complement de Llorente*». (Roca 2011: 84-85)

4.2. LLORENTE DAVANT DE L'EVOLUCIÓ DEL CATALANISME

En l'apartat anterior, hem comentat una interpretació poc adequada de la Renaixença com a conseqüència de mirar-se-la des d'apriorismes. Una altra alteració de la segona mitat del segle xx és la següent: al principi, Llorente miraria bé el catalanisme perquè coincidia del tot amb el valencianisme, com ara en el fet de sentir-se una part d'Espanya. Òbviament, no l'Espanya reduïda a la Corona de Castella, sinó aquella altra que també conté la Corona d'Aragó i el Regne de Navarra. En canvi, Llorente es distanciaria del catalanisme a mesura que, cap al final del segle XIX, va quallant en la societat i qüestiona obertament la ideologia dominant de l'estat espanyol. Mirem si les dades que exposa Roca mostren dos períodes diferents; o si, per contra, Llorente es mantingué sempre solidari amb les reivindicacions de Catalunya, encara que s'apartaren de les valencianes.

De la fi del segle XIX, he vist dos fragments significatius (4). En el primer, Llorente parla de «les aspiracions patriòtiques dels catalans», que contrastarien amb les d'ell, que qualifica «regionaliste d'aigua tèbia». Llorente diu que, davant d'eixes aspiracions, sent «escepticisme i distància», però sense «alarmar-se ni deixar de participar» en els actes de Catalunya (4a).

En la segona citació (4b), el nostre autor comenta el discurs d'una persona que qualifica com a «ultracatalanista» (el bisbe Morgades), el qual qüestiona explícitament el model centralista de l'Estat («aspira a la restauració de l'autonomia catalana»). Però, a pesar de la qualificació («ultracatalanista»), l'ideòleg valencià impulsa els lectors a no rebutjar les seues aspiracions, ja que observa que l'autonomia no qüestiona «la unitat d'Espanya»; a més, qui busca eixe objectiu polític és cristià («té dipositada tota la seua fe [cristiana]» en la restauració de l'autonomia de Catalunya).

La part divertida de la citació és que el capità general que hi apareix no s'alarma sentint les paraules del bisbe Morgades, sinó davant de les paraules del gallec, encara que segons Llorente no eren més fortes que les del bisbe. La diferència

entre el català i el gallec seria que el bisbe sabia parlar sense alarmar inútilment: exactament com Llorente. A més, l'ideòleg valencià critica l'acció del militar:

4 Llorente i el catalanisme del final del segle XIX: 1893

4.a «Llorente explicà amb tot luxe de detalls les seues vivències en aquella festa de la poesia a través de dos llargs articles periodístics, en els quals es referí a Barcelona com “la germana major de València”, com la població unida a nosaltres a través de tants vincles culturals i històrics. I, entre ells, la nova florescència lírica, un moviment, assegurà, “impregnat d’aspiracions nobles i generoses que, si té alguna cosa d’impossible, per això mateix resulta més simpàtic”. És evident que el director de *Las Provincias*, que en aquells mateixos articles s’autoqualificaria com a “regionalista d’aigua tèbia”, es mirava les aspiracions patriòtiques dels catalans amb escepticisme i distància. Però no per això se n’alarmava ni deixava de participar-hi —tal com a partir d’un determinat moment féu Frederic Mistral.» (Roca 2011: 220-221)

4.b «Llorente explicà [...] que el certamen s’inicià amb un discurs del bisbe Morgades, a qui qualificà com a ultracatalanista. “Respectant la unitat d’Espanya [escrigué el valencià], el docte prelat aspira a la restauració de l’autonomia catalana, en la qual té dipositada tota la seua fe”. La festa aixecà no poques susceptibilitats polítiques, les més sonores de les quals, curiosament, no vingueren de la banda de Catalunya, sinó del discurs [d’un gallec,] Alfredo Brañas [...]. Tot i que Llorente afirmà que, el del gallec, era un regionalisme *molt utòpic* que en res no devia espantar als més zelosos amants de la unitat espanyola, sembla que les paraules del gallec molestaren notòriament el capità general Arsenio Martínez Campos [...]; s’acostà al president del consistori i li digué que, si haguera sabut quines coses

anava a escoltar, no hi hauria assistit. Llorente comentà que potser Martínez Campos, que pecava d'impressionable, havia fet malament d'expressar públicament el seu disgust; i que el mateix —o potser més encara— que digué el representant galleg havia sigut dit sense alarmar ningú, amb major prudència i templança, pel bisbe Morgades. (Roca 2011: 221-222)

Passant al començament del segle xx, he trobat una informació. Segons Roca, Llorente «estrenyí en la recta final de la seua vida les relacions que sempre havia mantingut amb Catalunya», cosa que culminaria en l'assistència al Congrés Internacional de la Llengua Catalana, de 1906. L'historiador contrasta l'evolució de Llorente amb la separació dels felibres:

5 Llorente i el catalanisme del principi del segle xx

- 5.a «A diferència del que passà amb els felibres de Provença, que se'n distanciaren progressivament, el creixent sentiment polític que amb el pas dels anys envai les manifestacions literàries catalanes no fou obstacle perquè, en la recta final de la seua vida, un escriptor valencià com Llorente, defensor de l'apoliticisme literari, estrenyera les relacions que sempre havia mantingut amb Catalunya a través de l'amistat que durant els seus darrers anys de vida mantingué amb escriptors com ara Francesc Matheu, Narcís Oller, Joan Maragall i Antoni Rubió i Lluch, i intensificara la seua col·laboració en revistes principatines com *La Il·lustració Llevantina* i *Il·lustració Catalana*. Amb tot, el major exponent de la intensitat d'aquestes relacions fou la seua assistència i participació, en nom propi i de Lo Rat Penat, en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana que tingué lloc a Barcelona en octubre de 1906, per a

l'exposició bibliogràfica del qual fins i tot va cedir exemplars de la seua biblioteca particular.» (Roca 2011: 226-227)

Després de 1906, he vist una tercera informació sobre la constància de la relació de Llorente amb Catalunya. És un comentari de l'ideòleg sobre l'origen del catalanisme polític:

6 Origen del catalanisme polític segons Llorente. Any 1908

- 6.a «L'any 1908, a propòsit del cinquantenari dels Jocs Florals de Barcelona, Llorente situava l'inici del catalanisme polític en la restauració dels Jocs Florals, predecessor del moviment regionalista en Catalunya. Afirmava que, com tantes vegades, els poetes hi havien actuat com a precursors. I assegurava que el catalanisme polític, ja aleshores tan estés a totes les esferes de la vida, havia nascut en les per a alguns frívols Corts del Gai Saber. Afirmacions que, *mutatis mutandis*, podien ser extrapolables al País Valencià.» (Roca 2011: 267)

Tenim, per tant, que el poeta valencià pensava que l'origen del catalanisme polític estava en els Jocs Florals. I rebla el clau afirmant que tenim davant una manifestació més de l'afirmació que els poetes anuncien que passarà posteriorment. I bé, si Llorente admirava els precursors havia d'admirar també allò que ja anunciaven els precursors. Encara més: com que la Renaixença valenciana i la catalana tenien els mateixos principis i els mateixos objectius, resultarà que els Jocs Florals de València també havien d'anunciar l'aparició del valencianisme polític. El comentari final de Roca («afirmacions extrapolables al País Valencià») dona a entendre que també fa eixa interpretació. I, un poc més avant, segueix per la mateixa direcció:

- 7 El valencianisme poètic i el valencianisme polític segons Roca (2011: 269)
- 7.a «El nostre és un país literari on el valencianisme poètic s'ha situat sempre a la base del valencianisme polític. Ací, quan no s'ha pogut cantar al país, s'ha cantat al paisatge. Perquè, de fet, el paisatge és la part més visual i emotiva del país. En aquest sentit, reconèixer que l'activitat cultural valenciana, en el dia de hui tan ufana i esponerosa —malgrat totes les dificultats i el treball que encara queda per fer—, estigué durant moltes dècades animada i fomentada per unes festes gòtiques anomenades Jocs Florals que premiaven, públicament i amb tots els honors, la creació literària i la investigació historiogràfica, és un acte de justícia històrica que evidencia l'evolució que la nostra cultura ha experimentat d'ençà de 1859.

Resumim. Mentre que el valencianisme es mantenia al principi del segle xx en una situació qualitativa semblant a 1878, el catalanisme havia avançat molt més. Llorente constata la diferència (ell seria «regionaliste d'aigua tèbia»). Però no per això deixa d'estar al costat de Catalunya, amb la qual es degué sentir solidari fins al final de la seua vida: com a mínim, fins a 1908.

4.3. ¿ERA «APOLÍTICA» LA RENAIXENÇA VALENCIANA?

Els quatre llibres que Rafael Roca ha publicat en el 2007 i el 2011 han fet una aportació crucial: ni més ni menys que recuperar la Renaixença. Per tant, el valencianisme li hauria d'estar molt agraït. Supeditat a eixe reconeixement, podem tindre en compte un factor secundari. En les dècades que he investigat estructures lingüístiques del valencià, he vist que, quan en un objecte d'estudi hi han moltes incògnites, una investigació n'aclarix dos, tres, quatre: però no totes.

Només a base de retornar periòdicament d'una manera crítica a les investigacions que u mateix ha fet apareixen incògnites prèviament desconegudes, les quals porten a aprofundir en el coneiximent.

La reflexió anterior aprofita per a emmarcar l'afirmació que, al costat de moltes aportacions, hi ha alguna limitació en els llibres de Roca. Més amunt, m'he distanciat del tractament del nom *llemosí* (§3.4, 12), i crec que també convé comentar el famós «apoliticisme» de la Renaixença valenciana. Tots els valencianistes que ens vàrem formar en els setanta havíem assumit eixe principi: els nostres predecessors serien tan superficials i crèduls, que es pensarien que fent versos en valencià recuperaríem la dignitat com a poble. Roca té afirmacions contra l'apoliticisme (com ara en 6: igual que en Catalunya, el Jocs Florals portaven al valencianisme polític). Però alhora el manté. L'actitud ambivalent va unida a expressions freqüents, sobretot *valencianisme cultural* (§3.5, 15; §4.1, 2b.ii; en §4.2, 7a, *valencianisme poètic*). En la citació següent, apareixen juntes les dos actituds:

8 Separació i manteniment de l'hipotètic apoliticisme de la Renaixença valenciana

- 8.a «En aquest sentit, en aquest context de dificultat, molts —gairebé tots— dels protagonistes de la Renaixença valenciana optaren per l'apoliticisme literari, és a dir, per la negació pública de la dimensió política que tenia la reivindicació cultural, històrica, lingüística i literària que portaven a terme. Segurament, ho feren per convicció, perquè se sentien ben confortablement dins del marc polític espanyol; però sembla evident que ho feren també per estratègia. Perquè, de fet, la positura apolítica dels escriptors valencians no nasqué amb la Restauració borbònica (1874), com tantes vegades s'ha repetit, sinó que fou adoptada des dels inicis del moviment, des de principis de la dècada dels anys seixanta del segle XIX.» (Roca 2011: 27)

En començar el treball (§2.1), hem comentat que la marginació del valencià és la conseqüència d'un fet ideològic (reduir Espanya a la Corona de Castella) i d'un fet polític (centralitzar l'estat), de manera que buscar la recuperació del valencià comporta qüestionar eixos dos factors: la ideologia d'un estat i l'instrument a què recorre per a procurar que la ideologia es torne realitat. També hem vist que eixa deducció no està feta al marge de la història: no pocs parlaments dels Jocs Florals són profundament polítics (§3.1, 1-3). Per tant, ni és cert «l'apoliticisme» de la Renaixença ni l'afirmació que Llorente hauria tingut conseqüències polítiques encara que seria «apolític» («la Renaixença cultural i apolítica promoguda per Llorente tenia, a la fi [a partir de 1909], conseqüències polítiques», Roca 2007: 126).

Una altra cosa és que els nostres predecessors (particularment Teodor Llorente) tenien molt de sentit comú i eren molt intel·ligents. Si en 1878 els fundadors de Lo Rat Penat eren «dotzena i mitja d'escriptors» (sumant els republicans i els conservadors, §2.3, 8d), i si la ideologia dominant en la societat valenciana era rabiosament antivalencianista i procastellanista, i si els renaixentistes eren acusats demagògicament de ser «separatistes d'Espanya», de ser anacrònics, etc. (§2.1, 1), ¿què havien de fer els renaixentistes?

Per sort, actuaren com hem descrit ací (§3.1 i §3.2): una manera que hauríem de qualificar com adés («profundament política»). I justament per això pogueren començar a crear, en un ambient tan advers, una identitat valenciana i un model lingüístic vàlid per a la poesia (el de Llorente, o el de Joaquim Garcia Girona, de Benassal, que representa la culminació lingüística de la Renaixença).

Era faena de la generació següent (que ja no eren «dotzena i mitja») començar a convèncer sectors significatius dels carrers i valencians, i aplicar els principis del model lingüístic de Llorente a la prosa i, sobretot, al llenguatge periodístic.

Quan Roca publicà l'antologia d'escrits polítics de Llorente (en el 2002, Llorente 1866-1908), la vaig llegir, i trobí tants factors positius, que escriguí

un article per a la premsa que remarcava justament el vessant polític de la seua faena. Descrivia la situació de mitjan segle XIX (9a), els objectius de Llorente en l'àmbit espanyol (9b) i en el valencià (9c); deia per què el trobava tan positiu (9d) i per què el valencianisme de la segona mitat del segle XX el veia negatiu (9d.i). Finalment, també indicava principis polítics de Llorente que, encara que són de fa més d'un segle, són increïblement moderns (9e):

- 9 «El vessant polític del fundador de la Renaixença valenciana» (publicat amb el títol «Teodor Llorente, el polític», *Las Provincias*, 29-09-02, p. 46). Fragments
 - 9.a «En el fet nacional, no és tan important la realitat objectiva (territori, llengua, història, economia...) com la manera en què una col·lectivitat es percep a ella mateixa, ja que d'eixa percepció depén fonamentalment el futur. Més exactament, de la manera de vore's naix la voluntat d'encaminar-se cap a uns objectius socials específics.
 - a.i »I bé, a mitjan segle XIX només existia Espanya en la ment dels valencians, una Espanya que negava la realitat valenciana, per tal com només s'identificava amb la història i la llengua de la Corona de Castella.
 - a.ii »En realitat, en aquella època qualsevol projecte que intentara donar dignitat i legalitat a les llengües diferents del castellà era negat d'una manera demagògica i violenta.
 - 9.b »En eixe marc ideològic, Llorente treballa en dos fronts dobles.
 - b.i »D'una banda, intenta que Madrid veja i admeta que la història d'Espanya també inclou la història de la Corona d'Aragó, que ha de ser considerada al mateix nivell que la història de Castella.

- b.ii »A més de canviar la visió del passat, també calia modificar la del present i la del futur. En concret, Llorente s'esforça per demostrar que el centralisme i la voluntat d'uniformitzar produïen la mort dels pobles dominats i, en conseqüència, l'única manera d'aconseguir una Espanya viva era revitalitzar els pobles que la componien.
- b.iii »De fet, una de les idees que el nostre intel·lectual exposa clarament és que, sense estimar el poble a què u pertany, no pot ningú estimar Espanya.
- 9.c »Pel que fa a la societat valenciana, Llorente es marca l'objectiu que tinga una identitat pròpia, al si de la qual havia de figurar el valencià.
 - c.i »Exactament com en el cas de Madrid, el polític valentí intenta assolir eixos dos objectius des de dins: mostrant que el camí dit no perjudicava a ningú i ens beneficiava a tots els valencians.»
- 9.d Valoració: «La seua incidència social també permet que, a primeries del segle xx, el valencianisme es puga marcar objectius més amples.»
 - d.i Causa de la valoració negativa: «Les valoracions polítiques negatives que hom ha fet de Llorente deuen ser el resultat de mirar-lo, més que des de l'època en què va viure, des del nostre present.»
- 9.e Factors ideològics molt moderns:
 - e.i «Criticava els polítics que només buscaven viure de la política i, correlativament, proposava uns objectius polítics que tenien la finalitat de fer costat als sectors productius de la població.»
 - e.ii «La identificació amb la societat civil el portava a defensar vigorosament la democràcia i les llibertats individuals, i a

discrepar obertament dels sectors més reaccionaris de la societat espanyola, siga el militar o siga el catolicisme més ranci.»

e.iii Llorente: «Estem acostumats a deixar-nos governar pel govern, sense pretendre nosaltres governar-lo a ell.»

Vinculat a «l'apoliticisme», hi ha una actuació de les actituds centralistes castellanitzadores que convé comentar: consistix en posar dins de la seua Espanya factors que no hi pertanyen; i, si nosaltres caem en la trampa, podem mirar com a estranys factors constitutius de la personalitat valenciana (o de la nostra història, o del valencià). Mirem-ne un exemple.

Com que Llorente era una persona molt educada i parlava d'una manera moderada tant pel seu caràcter com perquè devia pensar que així incidiria més en els valencians que el podien escoltar, davant del creiximent de la seua fama n'hi haurien que el voldrien posar en el bàndol del centralisme. I encara més el dia del seu homenatge, tan multitudinari (§3.7).

En eixa situació, no té res de sorprenent que, davant d'una trentena d'assistents que cridaven *Vixca Llorente*, *Vixca la llengua valenciana* i *Vixca València lliure!*, n'hi hagueren que contestaren *Viva España!* i *Viva Valencia española* (Roca 2007: 123), no debades *la seua Espanya* nega el valencià i la identitat valenciana. Tot això és comprensible, així com que algú vullga posar a Llorente en el centralisme polític castellanitzador.

Però nosaltres no hauríem d'escriure paraules d'este estil: «L'avalot evidenciava el simbolisme i el doble vessant que per aquella època havien assolit l'obra i la figura de Llorente: vàlid per als valencianistes i vàlid per als espanyolistes» (Roca 2007: 123). Al llarg de tota la seua vida, Llorente anà contra l'Espanya centralista reduïda a la Corona de Castella, de manera que la seua obra no podia ser «vàlida per als espanyolistes». I segur que tant «els espanyolistes» de Madrid com els d'ací no tindrien precisament simpatia ni per la defensa que feia Llorente del valencià, ni (sobretot) per la seua constància en refer la identitat valenciana.

4.4. ¿COM PODEM MESURAR LA VALENCIANITAT DE BLASCO IBÁÑEZ?

Parlant de la constitució del Rat Penat, hem comentat que Roca destaca la unió i la cooperació que hi havia entre els membres, foren conservadors o foren republicans (§4.1). També hem vist eixa característica en els polítics convidats als Jocs Florals: com que l'objectiu era mostrar que no hi havia contradicció entre el valencianisme i la política espanyola que no combregava amb el centralisme, els oradors havien de ser dels tres corrents polítics d'aleshores (republicans, lliberals i conservadors, §3.2, 6-7).

Eixa manera de fer procura evitar el sectarisme, i és la que convé objectivament al valencianisme. Enfront, hi ha una actuació que, encara que diu que està a favor de la recuperació de la societat valenciana, en realitat busca el profit polític propi, a pesar que faça mal a la recuperació del poble valencià. Això passa quan un autor vol reduir el recobriment d'un poble a un credo polític amb exclusió de tots els altres, de tal manera que els altres corrents polítics serien inherentment contraris a la recuperació. Mirem si hi ha relació entre eixe quadre i el camí de Blasco Ibáñez.

La informació que troben els lectors de Roca és la següent. De jove, Blasco Ibáñez va ser deixeble de Constantí Llombart. Per tant, no és estrany que participara en els Jocs Florals. Així, en 1888 guanyà un premi per una biografia d'Ug de Montcada. També va ser membre de la junta directiva del Rat Penat. Per una altra banda, ja hem comentat que, en 1891, actuà com a mantenidor i exposà idees centrals del valencianisme (§3.2, 6a). Però Blasco canvià radicalment quan el cicle dels polítics de Madrid arribà als conservadors, en 1895.

A l'endemà de parlar Ramón Nocedal, escriu un article periodístic que anava, no contra el polític conservador, sinó contra la festa dels Jocs Florals (Roca 2011: 157). Naturalment, tots podem canviar d'opinió. Si Blasco Ibáñez havia deixat de pensar que el «regionalisme» aportava vida i força, i que era positiu per a

Espanya (de manera que no seria «separatisme»); si ja no pensava que convenia reproduir en l'estat espanyol la coordinació entre pobles que hi havia hagut en la Corona d'Aragó (§3.2, 6a), ho hauria d'haver exposat i hauria d'haver explicat per quines raons havia canviat d'opinió. Però el seu article no feia ni la constatació ni la justificació.

Les causes del rebuig de la festa anaven per uns altres camins, com ara que la majoria dels assistents als Jocs Florals eren conservadors (Roca 2011: 157). Davant d'eixa constatació, l'actitud que es deriva és clara: si les idees bàsiques del valencianisme eren les que Blasco havia exposat cinc anys abans; i, si eixes idees eren bones, l'operació que ell havia de fer era divulgar-les entre els republicans a fi que assistiren més als Jocs Florals. Per una altra banda, si en la cerimònia hi havia una cosa o una altra que ell trobava negativa, la manera conseqüent d'actuar era parlar-ho dins del Rat Penat per a canviar-ho i aconseguir així que els Jocs Florals tingueren més incidència social. Eixe hauria sigut el camí que, per al valencianisme, hauria sigut constructiu.

Però els lectors de Roca (2011) intuïxen que l'objectiu de Blasco no era potenciar el valencianisme, sinó el seu partit. I, si per a aconseguir-ho havia de xafar el valencianisme, ho feia: un valencianisme que, en aquells anys, només tenia la plataforma de Lo Rat Penat per a incidir en una ideologia fortament marginadora del valencià i de la valencianitat. Ara: això ¿no comportava que Blasco no veia el seu partit com a un mitjà per al valencianisme, sinó al revés: el seu partit per damunt de tot (el valencianisme inclòs)?

Al cap de tres anys (en un article de 1898), Blasco Ibáñez anomena de les formes següents una persona que tant de bé havia fet per la recuperació del valencià, pel desplegament d'una ideologia valencianista i pel canvi de la concepció de l'estat espanyol: «*gran mangoneador*», «*murciélago decadente de la calle del Mar*», «*Dante de trece arrobas*», «*mentecato*», «*Ausiás March ronco*», «*ganso poético*», «*búho gordo*», «*murciélago apoplético*» i «*venerable agüelo*» (Roca 2011: 165-168). I, nou anys més tard, l'editorial del periòdic del seu partit intenta

demonitzar el valencianisme («La lepra catalanista», 13-06-1907; Baydal 2018: 181 l'atribuïx a qui dirigia el partit de Blasco aleshores, Azzati). Em limite a reproduir el primer paràgraf:

10 Començament de l'article «La lepra catalanista» (editorial de *El Pueblo*, 13-06-1907)

10.a «El periódico es donde se esconden todos los cobardes irresponsables, injuriadores de la mujer y sicalípticos para el hombre. [deu faltar el nom d'un periòdic] publicó ayer una defensa de los catalanistas, de los enemigos de la agricultura valenciana, de la burguesía separatista barcelonesa, frailuna, vetusta, partidaria de la independencia del famoso Principado, piojoso y sanguinario, que dejó marcadas en la historia las huellas de una ferocidad fenicia, bárbara, horripilante.»

Vos recomane la lectura de les 45 pàgines que Roca (2007b: 125-170) dedica a descriure les relacions entre Llorente i Blasco. Trobareu que el poeta i ideòleg sempre tractà el novel·liste amb objectivitat i, encara, amb afecte. En canvi, Blasco Ibáñez té actituds que fan pensar en una persona tirant a egocèntrica i iconoclasta.

Crec que, per a interpretar l'aportació del polític i novel·liste a la societat valenciana, s'han de tindre en compte les dades anteriors. Però n'hem de considerar més. Baydal (2018) ha reflexionat sobre la relació entre Blasco Ibáñez i la identitat valenciana. Diria que el primer objectiu del seu treball és evitar els extremismes en la interpretació de Blasco (actitud que és massa freqüent en el valencianisme: o blanc o negre). Baydal (2018: 168) constata que, al llarg del segle xx, hi han hagut dos lectures oposades: la dels qui afirmen que Blasco hauria sigut un entrebanc gros per al valencianisme, i la dels qui asseguren que l'hauria afavorit.

La interpretació que deu haver sigut més freqüent apareix en unes paraules de Soler i Godes de 1933 (reproduïdes en Baydal 2018: 169). Considera que Blasco hauria sigut advers al valencianisme perquè, en una època en què tots parlaven en valencià en els carrers de la ciutat de València, no s'havia dirigit als valencians en valencià, de manera que hauria contribuït a la castellanització; Blasco també hauria sigut negatiu per l'abandó de la terra i l'emigració a la «Meseta», que l'hauria embriagat (en 1904, se n'anà a viure a Madrid, Cucó 1967: 6). ¿Com de diferent hauria sigut la història valenciana si Blasco haguera escrit en valencià i haguera sigut valencianiste!

La visió de Soler i Godes conté factors objectius (parlar als valencians marginant el valencià; i anar-se'n fora de València). Però també lliga amb una actitud que apareix repetidament en el valencianisme modern: lamentar el passat. No cal dir que plorar pel passat és inútil. L'estudi del passat aprofita per a entendre el present; i, si els valencians seguim existint, no és possible que el nostre passat siga fonamentalment negatiu. Convindria investigar si eixa visió negativa i pessimista del present (que no transmetien els ideòlegs de la Renaixença) s'ha escampat gràcies a la ideologia d'un sector del Noucentisme català.

Baydal (2018: 170) també cita la interpretació de Fuster (1962: 215). Intuïa que Blasco hauria sigut funest per a totes les classes socials valencianes: hauria desviat el «proletariat del seu destí lògic», i el seu radicalisme hauria fet que la burgesia valenciana es tirara «als braços dels partits centrals, ben sovint contra els seus propis interessos». L'assagiste vincula el blasquisme i el lerrouxisme. Cap al final del treball, Baydal (2018: 184) dona a entendre que, per a ell, la sospita de Fuster no té fonamentació.

Per la banda contrària, estarien els valencianistes que haurien considerat positivament a Blasco. L'historiador posa com a primer exemple la mateixa associació que homenatjà a Llorente en 1909 (la Joventut Valencianista, §3.7), i n'afegix uns quants fins a l'actualitat (Baydal 2018: 170-172). Al meu entendre, reivindicar l'obra de Blasco no pressuposa pensar que hauria afavorit el valencianisme.

Si tenim en compte la seua fama immensa, convindrem que posar el polític i novel·liste al costat del valencianisme equivalia a potenciar el valencianisme: si jo admire a Blasco i me'l presenten com a un component del valencianisme, m'impulsaran a sentir simpatia pel valencianisme.

Per a defensar a Blasco, Baydal aporta més dades. Constata que, a partir de 1914, emergixen persones valencianistes dins del seu partit, i es produïx alguna adhesió a actes valencianistes (Baydal 2018: 181-182). Diria que això és poc significatiu. El partit de Blasco era u dels grans partits durant les dècades de 1910 i 1920, de manera que és natural que l'augment de la consciència valenciana repercutira en membres del partit republicà i que actuaren com a valencianistes.

Per una altra banda, Baydal (2018: 183) apel·la al fet que, quan Blasco es dedicava a la política (fins a 1907), no hi havien partits polítics valencianistes. Crec que eixe factor no és pertinent. No podia existir valencianisme polític mentre no canviara la ideologia rabiosament centralista i castellanitzadora que tant predominava en la societat valenciana, que és l'objectiu fonamental que es marcà la Renaixença (§2.1, 3). En conseqüència, la manera adequada de valorar a Blasco dins del valencianisme és mirar com actuà en el canvi de la ideologia centralista i castellanitzadora. Hem fet eixa operació en la primera part d'este apartat (fins a 10), i no hem trobat una actitud coherent i positiva.

Ara: a Blasco no l'hem de valorar només des del valencianisme. De fet, el títol del treball de Baydal relaciona a Blasco amb «la identitat col·lectiva valenciana». Per tant, l'hauem de mirar ara com a valencià. Des d'eixa perspectiva, crec que són centrals dos activitats: la seua producció literària vinculada amb la societat valenciana, i la seua dedicació a la política. Una manera objectiva de deduir el grau de valencianitat de Blasco és estudiar el grau d'identificació amb la societat valenciana que hi ha en les seues obres que passen en València (escrites entre 1892 i 1902). L'èxit del novel·liste entre els valencians fa pensar que la identificació era forta i positiva (és a dir, no aniria per la direcció de l'autoodi).

En la política, Blasco buscava la democràcia, la llibertat i el federalisme, de manera que tenia una ideologia modernitzadora. L'avanç efectiu cap a eixos valors demana concrecions socials: estructuracions socials específiques i empoderament de la societat. L'activitat política de Blasco ¿va fer aportacions a la societat valenciana? Al principi d'este apartat, hem vist que, en 1895, posava els interessos del seu partit per damunt dels de la societat valenciana; i Baydal (2018: 180-181) conta uns fets i reproduïx un escrit de Blasco de 1907 que mostren la mateixa actitud. Faustí Barberà (el primer impulsor del valencianisme polític) va proposar en 1907 la formació d'una *Solidaritat Valenciana* per a començar a recuperar el poder polític valencià. La resposta de Blasco va ser un article en què deia que la llibertat i la república estaven per davant del «regionalisme», de manera que la *Solidaritat* només seria positiva si era «republicana». El resultat pràctic va ser que el seu partit s'oposà violentament a la formació de la *Solidaritat Valenciana*.

No sé si la unió de les novel·les valencianes i l'activitat política de Blasco justificaran la visió recent de l'historiador Ramir Reig (reproduïda en Baydal 2018: 184): alhora que el novel·liste connectaria intensament amb la valencianitat, el polític ofrenaria noves glòries a Espanya, dualitat que produiria un resultat «paralitzant».

Generalitzem. L'augment de la consciència de ser valencians és un factor fonamental del valencianisme. Des d'eixe punt de vista, les novel·les valencianes de Blasco potenciaren el moviment. Però el valencianisme ha considerat, des del principi de la Renaixença, que el valencià és u dels seus factors inherents. Des d'eixa perspectiva, pareix obvi que l'obra de Blasco Ibáñez no impulsava a assumir el valencià, ans al contrari. Si ho sumem, seguirem en el resultat «paralitzant» de Ramir Reig.

Trobe clar que el valencianisme deu considerar a Blasco com a un autor valencià valuós, ja que descriu moltes característiques de la societat valenciana de la seua època. També deu tractar-lo com a un polític positiu, vist que buscava la llibertat, la democràcia i el federalisme, valors que formen part tots de l'humanisme.

I el valencianisme deu potenciar la lectura de les seues novel·les valencianes. De fet, al llarg del segle xx hi han hagut diversos intents de traduir-les, objectiu que la família de Blasco ha impedit mentre ha pogut. En ser possible legalment, dos editorials valencianes diferents les han traduïdes (en el 2017).

Per a actuar bé, hauríem de fer les operacions anteriors evitant els extrems. Al costat de moltes coses positives, en Blasco hi han absències significatives i actuacions negatives. Al panorama descrit en este apartat (§4.4), podríem afegir el factor que indicà Soler i Godes en 1933: mentre que l'activitat de Llorente estigué sempre unida a la societat valenciana i al valencianisme, Blasco se n'anà en 1904 a Madrid (com a mínim físicament), d'a on passà a Argentina en 1909, a París en 1914, i a Menton (Provença) en 1921, fins a la seua mort (en 1928; Cucó 1967: 6-7). De 61 anys de vida, passà fora de València els darrers 24 (el 40 % de la seua vida).

4.5. LA INTERPRETACIÓ DOMINANT DE LA SEGONA MITAT DEL SEGLE XX

Teodor Llorente va ser una persona admirada en el valencianisme del segle XIX, no debades amb la seua perspicàcia, amb el seu diari, amb la seua solidaritat humil i amb la seua influència política va afavorir que l'estatus del valencià i sobretot la consciència de valencianitat tinguera una evolució positiva en la segona mitat del segle XIX (§3.6).

Quan la incidència del valencianisme en la societat valenciana permet que hi haja un salt qualitatiu (al principi del segle XX), l'admiració de les noves generacions continua igual de forta, tant la de 1909 (Miquel Duran de València, Jacint Maria Mustieles, Daniel Martínez Ferrando, Josep Maria Bayarri) com la de 1930 (Carles Salvador, Enric Navarro Borràs, Bernat Artola, Francesc Almela i Vives, Xavier Casp). Roca (2011: 31) informa que els autors

citats es proclamaren admiradors dels literats renaixentistes més bons, dels quals redactaren biografies, els feren homenatges i edicions de la seua obra.

El fet d'admirar a Llorente i en general sentir-se hereus de la Renaixença segueix igual en el segon terç del segle xx. En els anys cinquanta, tres dels poetes més bons d'aleshores li escriuen poemes d'homenatge i d'admiració. En 1952, Joan Fuster crea un poema titulat «Homenatge a Teodor Llorente», integrat en *Terra en la boca*. En 1955, Martí Domínguez dedica la poesia «Arbres» «a la bona memòria de Teodor Llorente, poeta de València». En 1959, Vicent Andrés Estellés reelaborarà una de les composicions llorentines més conegudes («Vora el barranc dels Algadins»), que titula «Llorente» (Roca 2011: 31-32).

En canvi, l'evolució ideològica que es produí en els anys sixty en la part majoritària del valencianisme va fer que aquella admiració es transformara d'una manera profunda. Els lectors de Roca (2011) troben per ací i per allà referències a les conseqüències que ha tingut la interpretació predominant a partir dels anys sixty. Ací en tenim cinc exemples:

- 1 Conseqüències de la interpretació predominant de la Renaixença a partir de 1960. Citacions de Roca (2011)
 - 1.a «La desídia —quan no el menyspreu— amb què, des de fa dècades, molts valencians es miren bona part de la producció literària autòctona, i especialment aquella que fa referència al darrer terç del segle xix, ha impedit de valorar en la seua justa mesura l'aportació que els protagonistes del moviment literari conegut amb el nom de la Renaixença [...] i que, tanmateix, constitueix la base sobre la qual es fonamentà el valencianisme cultural i polític del segle xx». (p. 17-18)
 - 1.b «Les tradicionals invectives que, periòdicament i de manera implacable, hom els llança, quasi sempre des del desconeixement

i la reiteració de tòpics, tot siga dit. Per què analitzar amb detall i desapassionament la tasca dels escriptors del segle XIX, es preguntaran alguns dels nostres paisans, si des de fa anys i panys l'al·lusió als Jocs Florals resulta ben pràctica a l'hora de desautoritzar totes aquelles iniciatives que no encaixen en la nostra manera d'entendre la història cultural i literària valenciana?» (p. 21)

- 1.c [opinió sobre els Jocs Florals de 1859, fonament de la Renaixença, §2.2, 4] «Tot i que se sobreposaren a les dificultats que pretenien impedir-los [...], i que dins del seu context aconseguiren un notable èxit, aquells primers Jocs Florals de València pràcticament només han sigut recordats superficialment i negativament: perquè, a diferència del que passà a Barcelona, varen ser convocats bilingües i no tingueren continuïtat [per a valorar-ho, mireu la citació següent]. Ningú no els ha estudiat amb una miqueta de deteniment [...], a ningú no l'ha preocupat examinar-los: tan sols ha interessat això: remarcar que, distintament als de Barcelona, varen ser bilingües i no varen tenir continuïtat. Ara, preguntar-nos-en les causes... per a què!» (p. 47-48)
- 1.d «N'hi ha que han afirmat que gran part de la suposada ineficàcia dels Jocs Florals de València rau en el fet que varen nàixer bilingües. El primer que cal dir és que aquesta voluntat tan generalitzada de tenyir de fracàs i frustració la Renaixença valenciana resulta certament exasperant. [...] Amb tot [...] possiblement fou un guany que els Jocs valencians foren convocats bilingües, perquè és un fet evident que hi havia molta gent que els hauria preferit únicament en castellà.» (p. 249)

En u dels llibres del 2007, Roca, indignat, fa una descripció sobre el grau de reflexió que hi hauria en una part dels intel·lectuals:

- 2 Sobre el grau de reflexió crítica entre una part dels intel·lectuals
 - 2.a «De vegades hom té la sensació que una part de la nostra comunitat científica és una massa estàtica que sobreviu a base de tòpics bastits al damunt de quatre intuïcions enunciades als anys 60 i 70 del segle passat, i repetides des d'aleshores fins a la societat. Una part substancial que ha trobat en Llorente una presa fàcil, un boc expiatori en qui potser descarregar frustracions col·lectives. L'experiència demostra, però, que només des del desconeixement de l'època i de la labor llorentina es pot dissentir d'una manera tan radical i fàtua de l'opinió d'intel·lectuals com ara Josep Sanchis Sivera, Miquel Duran de València, Eduard López Chavarri, Daniel Martínez Ferrando, Francesc Almela i Vives, Carles Salvador i Lluís Guarner.» (Roca 2007b: 170).

Cal dir que, en el segle XIX, hi havien persones que deien que el Rat Penat no valia per a res, encara que els valencianistes que asseguraven això es veu que no feien res. És u dels mals del valencianisme en qualsevol època: l'existència dels «sabuts», els quals, en compte d'organitzar-se i fer treballs intel·lectuals per a incidir en els carrers valencians, exhaurixen tot el seu saber en xarrar i malparlar (i, a voltes, en difamar). Mirem com ho tracta Roca:

- 3 El Rat Penat davant dels xarradors que són tan sabuts com inactius
 - 3.a «En una de les respostes que donaren als qui, dia sí, dia també, els acusaven d'anacrònics i de manca d'esperit pràctic, els ratpenatistes argumentaren que, mitjançant les cerimònies jocfloralistes, havien aplaudit i legitimitat l'obra de la Renaixença tots els alcaldes de València, tant els conservadors, com els liberals, com els demòcrates, com els republicans; que gràcies a l'impuls i l'activitat cultural

que impulsaven els Jocs Florals, havien comptat amb la presència de mantenidors tan significatius i de tan diverses ideologies com ara Balaguer, Forteza i Canalejas; que l'obra de Lo Rat Penat no es limitava únicament al conreu de la lírica valenciana, sinó que també abastava terrenys com ara la història, l'arquitectura, l'art, la música, els costums i tot el que conforma l'esperit d'un poble, i que potser no feien tot el que desitjarien [...]. Però que, sens dubte, hi feien alguna cosa més de profit que els qui, des de postulats molt més espanyolistes, immobilistes i intransigents, condemnaven sistemàticament com a ranci i inútil el valencianisme de la Renaixença.» (Roca 2011: 206-207)

Hem dit que el tercer terç del segle xx sent desconsideració per la Renaixença valenciana. Si hom la veu com a un moviment sense valor (i quasi sense dignitat), no serà estrany que la unió i la cooperació que hi havia entre els membres de la Renaixença (§4.1, 1) siga presentada al revés de com era:

- 4 Presentació d'un fet (la unió entre els conservadors i els republicans del Rat Penat) al revés de com era
 - 4.a «Antoni Igual i Úbeda parlà de la diferència d'estil poètic que hom podia advertir entre els escriptors renaixencistes que podríem denominar *de guant* —és a dir, cultistes en la forma i conservadors en la ideologia— i els *d'espardenya* —populistes formalment, republicans políticament—; una metàfora que, com que els reduccionismes i antagonismes resulten pedagògicament molt eficaços, gaudí d'un gran èxit i repercussió durant la dècada dels anys seixanta del segle xx, i que la historiografia dels setanta i huitanta s'encarregà d'engrandir i repetir fins a l'extenuació, fins a convertir-la

en categoria. Tant que, amb el binomi “poetes de quant i d’espar-denya”, hom deixà d’al·ludir a dos corrents lírics de la Renaixença i començà a referir-se a dos sectors oposats i nítidament diferenciats.» (Roca 2011: 82)

El nostre historiador nota un efecte de la interpretació que acabem de presentar: mentre que al llarg de l’any 2009 Catalunya va estar immersa en moltes commemoracions pels 150 anys de la restauració dels Jocs Florals, ací no hi hagué cap acte (Roca 2011: 17).

Acabarem encarant-nos al bou: ¿per quin motiu el valencianisme passa de l’admiració a la desconsideració? Roca parla de la falta d’informació (2). Però ¿en tenia més la generació dels trenta? Podríem apuntar cap a les afirmacions d’apoliticisme, que serien mal interpretades (§2.1, 1b; §4.3); o mirar-se els autors del segle XIX des de l’actualitat, és a dir, sense considerar quina era la situació social i sociolingüística d’aleshores. Però tot això ¿per què no passava entre 1900 i 1960? L’investigador procura evitar les casualitats i buscar les causalitats. Mirem si trobem alguna possibilitat.

Josep Pla admirava molt el model lingüístic de Jacint Verdaguer: «Per a saber escriure una mica el català s’ha de llegir constantment la prosa de Verdaguer, sobretot [...] els seus escrits de viatges per Europa i [...] pel nord d’Àfrica [...]. Verdaguer és un prosista d’una utilitat sense rival possible» (reproduït en Garolera 1991: 233). Però el Noucentisme català trencà amb el model lingüístic dels predecessors: «Els escriptors joves [del Noucentisme] tenien per inevitable i coherent prescindir del llegat dels escriptors més grans, de la tradició literària del XIX, Maragall inclòs» (Miralles 2000: 167). Entre 1500 i el Noucentisme, tot seria suspecte: «acabaren mirant-se amb desconfiança, amb angúnia i tot, el que n’era anterior o en quedava al marge» (Miralles 2000: 172). La llengua (tota la llengua) només seria la que el Noucentisme proposava:

«els escriptors que hi són comptats, la minoria selecta, són el Renaixement: la consciència de la feina a fer i l'eina justa, la llengua, que tenen ara per primera vegada després del Quatre-cents i que ells treballen a partir del model fixat per Fabra» (Miralles 2000: 171).

Aquella ideologia no degué influir en el valencianisme dels anys trenta. Però la guerra de 1936-1939 i la dictadura de Franco varen destruir les bases del valencianisme; i, en eixes condicions, Xavier Casp primer i Joan Fuster a continuació es varen separar del model lingüístic valencià dels anys trenta i, correlativament, s'acostaren al model del Noucentisme català. Aquell procés no degué ser només lingüístic: també ideològic. Trobarem una confirmació en una carta de 1949 de Joan Fuster a Sanchis Guarner en què vol justificar una separació del model dels anys trenta (canviar *preferixc*, *preferixes* per *preferesc*, *prefereixes*):

5 Fuster ¿va assumir factors ideològics del Noucentisme català?

5.a «El meu criteri era que, posats a reivindicar els valencians una morfologia literària, calia que ho féssim sense l'esperit de me'n-fotisme i populatxer, que ha caracteritzat els escriptors que ens precedeixen. Vull dir que, sense eixir dels més estrictes límits de l'ortodòxia local, procuràssem escurçar distàncies amb les altres morfologies literàries i preferir certes formes clàssiques. Una qüestió que se'ns plantejà desseguida fou la conjugació incoativa dels verbs de la tercera conjugació. (Perdona si fique el rem en alguna cosa; sempre he estat un mal estudiant de gramàtica). Fer l'increment incoatiu en *—ix* no m'ha semblat mai massa literari. En <d>-*eix* el feien els clàssics i el fan els altres dialectes. ¿No és aquesta transformació d'*—eix* en *—ix* una degeneració dels nostres parlars? Supose que els filòlegs fareu alguna distinció entre degeneració i evolució. Direm, doncs, *servesc*, *serveix*, *servezca*.» (Fuster 2000: 63; de 1949)

La part central de les paraules anteriors és un objectiu («escurçar distàncies amb les altres morfologies literàries») i un mitjà («preferir certes formes clàssiques»). Eixe criteri és molt coherent si l'apliquem a tots els parlars (d'una manera constant). En canvi, si proposem que només els valencians hem de recuperar les formes clàssiques incorrem en dos anomalies unides: no fem les mateixes exigències a totes les parts de la llengua i, precisament per eixa manera poc justa d'actuar, no aconseguim la unificació (a on els valencians hauríem d'escriure *preferesc* o *que jo preferesca*, resulta que els catalans escriuen *prefereixo*, *que jo prefereixi*).

D'una manera global, en la carta de Fuster hi ha poca formació lingüística i poca informació històrica. Comencem per la història: si Catalunya s'havia apartat feia mig segle de les formes clàssiques (Jacint Verdaguer escrivia *preferesc*, *que jo preferesca*), malament podíem convergir recuperant els valencians les formes que els catalans havien abandonat. Ara, la llengua. La vocal constant de la tercera flexió és la *i*: *prefer-im*, *prefer-iem*, *prefer-irem*, *prefer-irem*... Per tant, el canvi de *prefereix* per *preferix* és una regularització, que també s'ha produït en occità, en francès i en italià (*preferís / ils finissent / preferisce*), però no en castellà ni en galaico-portugués (*flor-ece*). I bé, una regularització era presentada com a «una degeneració dels nostres parlars».

Però l'aspecte que ací ens interessa remarcar és la manifestació de la ideologia del Noucentisme: entre 1500 i ells, tot seria sospitós. En efecte, ¿no és eixa idea la que apareix quan Fuster afirma que «l'esperit de me'n-fotisme i populatxer ha caracteritzat els escriptors que ens precedeixen»? Per tant, els poetes dels anys trenta (com ara Bernat Artola, o Carles Salvador, o Almela i Vives, o Soler i Godes, o Bernardí Rubert) serien «menfotistes i populatxers». I els anteriors...

Acabem. ¿No serà l'assumpció de la ideologia del Noucentisme català durant els anys cinquanta (5) el factor que faria canviar la valoració sobre la Renaixença valenciana?

5. CONCLUSIONS SOBRE EL VALENCIANISME DE LA RENAIXENÇA

5.1. UNA APORTACIÓ MOLT BENEFICIOSA

Hem de començar les conclusions repetint paraules de més amunt (§4.3): els llibres de Rafael Roca sobre la Renaixença han fet al valencianisme una aportació immensa, ja que han permès que els valencians pugam tornar a mirar el segle XIX com a la font i l'origen del segle XX. Com en altres casos, la història valenciana no era negativa, ans al contrari. En conseqüència, el valencianisme hauria de sentir agraïment per una variació tan significativa.

En el cas del llibre en què ens hem centrat, Roca ha mostrat com es varen gestar i desplegar els Jocs Florals, cosa que equival a explicar com naix i creix l'origen del valencianisme actual. A més, ho fa aportant molta documentació, que és un mitjà necessari per a dificultar que hom canvie la reconstrucció de la història per creacions ideològiques allunyades de la realitat.

Per una altra banda, fent llum sobre el passat Roca en fa sobre el present, que és una característica que apareix sovint en els treballs històrics ben orientats. En efecte, a més de mostrar que no és certa la interpretació de la segona mitat del segle XIX que havia fet el valencianisme del tercer terç del segle XX (§4.5) es poden deduir fàcilment lliçons sobre com hauria d'actuar el valencianisme dels nostres dies. Eixa és la part més important de les conclusions i, per tant, ho deixarem per al final (§5.2).

El llibre analitzat té moltes característiques positives. L'objecte d'estudi ja apareix en el subtítol que tenia originalment l'obra (estudi dels Jocs Florals de València). La necessitat d'indagar sobre eixe tema és clara. Calia analitzar-lo per dos raons: perquè no ho estava i perquè la idea que teníem dels nostres predecessors no és adequada (com explicita Roca, 1a, i com hem comprovat més amunt: contrast entre el contingut de §3.6 i les valoracions de §4.5).

A més, Roca opina que la causa immediata de l'estudi va lligada a un objectiu final ben destacable: davant d'aquells que havien malinterpretat la Renaixença (i uns altres fets històrics), procurar que els valencians tornem a «reconciliar-nos» amb la nostra història, tornem a estar identificats amb el nostre passat (1b):

- 1 Causa immediata de l'estudi: rectificar una interpretació errònia (a); finalitat darrera: «reconciliar-nos» amb la nostra història (b)
 - 1.a «El lector ho deu haver entés molt bé: es tracta de desdemonitzar —*passez le mot*— els Jocs Florals de València; de demostrar com, lluny de ser les cerimònies pomposes, folklòriques i arcaïtzants que, amb aquesta mateixa etiqueta, han arribat fins als nostres dies, en els seus orígens aquells concursos acompliren un paper ben lloable i significatiu.» (Roca 2011: 22)
 - 1.b «Es tracta de reconciliar-nos amb una part de la nostra història, del nostre passat cultural; i fer-ho des de l'anàlisi ponderada i serena de tot el que de positiu aportà la nostra Renaixença.» (Roca 2011: 20)

L'estructura del treball és clara. Després de presentar l'objecte d'estudi (2a), el llibre analitza els fets seguint la cronologia (2b). Quan ja ha desplegat una visió global (2b), apareixen tractats tres temes particulars: les interrelacions entre els balears, els valencians i els catalans (2c.i-ii), les publicacions i els discursos (2c.iii) i l'ús del valencià en els Jocs Florals (2c.iv). El darrer capítol és per a les conclusions (2d).

- 2 Estructura de Roca (2011)
 - 2.a Objecte d'estudi, causa i objectius.
 - a.i Capítol 1. El valencianisme poètic, preludi del valencianisme polític.

- 2.b Estudi dels fets seguint la cronologia.
 - b.i Capítol 2. Certàmens literaris anteriors a Lo Rat Penat (1859 i 1876).
 - b.ii Capítol 3. La creació de Lo Rat Penat (1878).
 - b.iii Capítol 4. Els Jocs Florals de València (1879-1902).
- 2.c Estudi de temes particulars.
 - c.i Capítol 5. Catalans i mallorquins als Jocs Florals de València.
 - c.ii Capítol 6. Valencians als Jocs Florals de Barcelona.
 - c.iii Capítol 7. Publicacions relacionades amb els Jocs Florals de València.
 - c.iv Capítol 8. La llengua dels Jocs Florals de València.
- 2.d Conclusions
 - d.i Capítol 9. Dels Jocs Florals del segle XIX als certàmens literaris actuals

5.2. APLICACIONS DE ROCA (2011) AL VALENCIANISME ACTUAL

Un bon estudi del passat procura fer claror sobre el present, i eixa característica és palpable en el llibre analitzat. La primera deducció que hem extret estudiant el llibre de Roca (2011) és aclarir quin és el fons del valencianisme. Els seus lectors veuen fàcilment que el problema bàsic no és el que planteja el nacionalisme espanyol centraliste i castellanitzador (*Espanya sí o no*), sinó quina concepció d'Espanya és més positiva per al futur, la que la reduïx a la història, el dret, la llengua i els interessos de la Corona de Castella, o la que posa al costat d'eixa realitat la història i les llengües de la Corona d'Aragó i del Regne de Navarra. Cada una d'eixes dos interpretacions d'Espanya té implicacions en la ideologia i en l'estructuració de de l'estat (§2.1).

La segona deducció a què hem arribat és sobre el binomi *llengua i societat*. La Renaixença valenciana comença per la llengua i per la història. La història és bàsica per a comprendre què hem sigut i com som, de manera que la investigació històrica és imprescindible per a entendre el present. Pel que fa a l'idioma, és un factor necessari en el funcionament de qualsevol societat. Ara bé, la llengua no és un objectiu en ell mateix. Quan extraem un idioma de la seua societat, ens emboliquem en les xàrcies apegaloses i deformadores de l'essencialisme. És un error focalitzar el futur d'una llengua sense tindre en compte les necessitats dels parlants. En el cas valencià, l'objectiu central no està en l'idioma, sinó en els parlants: millorar la percepció que els valencians tenim de nosaltres mateixos com a poble (§3.1), ja que la consciència de valencianitat es trobava, cap a 1850, entre la inexistència i la degradació com a conseqüència de la concepció centralista i reduccionista d'Espanya.

L'afirmació que les persones i la comunitat estan per damunt de la llengua no ha d'aprofitar per a tancar els ulls davant del domini social que el castellà té sobre el valencià. La finalitat d'explicitar la jerarquia que hi ha entre la societat i la llengua és evitar l'essencialització de l'idioma. Per eixe motiu la subordinació de la llengua a les persones i a la societat s'ha de completar, en el cas valencià, amb una defensa activa, clara i honrada de l'ús del valencià, tal com varen fer els Jocs Florals de València (§3.3).

Per una altra banda, no cal dir que l'avanç del model lingüístic valencià l'hem d'avaluar des de la situació en què es trobava abans dels Jocs Florals. Si mirem aquella evolució lingüística des d'una altra perspectiva (com ara des de la societat valenciana actual), arribarem, inevitablement, a deduccions falses, resultat que ens portarà a condemnar injustament la Renaixença valenciana (§4.5).

Com que la qüestió central és la interacció que hi ha entre la identitat valenciana (§3.1) i la ideologia i l'estructuració de l'estat espanyol (§2.1), és comprensible que el Rat Penat intentara que el valencianisme no fora percebut com

a un enemic dins dels partits polítics espanyols. Al contrari, calia demostrar que les reivindicacions valencianes eren justes i, per tant, les havien d'assumir les institucions públiques i els partits polítics espanyols (§3.2). Eixa actuació no comportava ser moll, sinó una actitud molt diferent: la Renaixença valenciana va ser intel·ligent i, justament per això i per la seua identificació amb el poble valencià, va incidir positivament en la realitat social valenciana en un període curt (trenta anys, 1879-1909).

El fet de sentir-se identificats amb la societat valenciana i voler potenciar l'ús públic del valencià comportava, inevitablement, separar-se del model d'estat que hi havia, centraliste i castellanitzador (§2.1). A més, la ideologia i l'estructuració de l'estat no és una qüestió que depén de les dualitats «conservadors i liberals», «monàrquics i republicans», etc. Una persona es pot sentir identificada amb un estat centraliste des de la dreta i des l'esquerra. Idènticament, una persona pot voler un estat descentralitzat i humaniste des de la dreta i des de l'esquerra. Diluir el model d'estat sol anar unit a presentar l'estat centraliste i castellanitzador com si fora l'opció adequada, mentres que les reivindicacions valencianes serien una cosa purament local, amb poc de valor: pràcticament, prescindible (§4.4).

La darrera lliçó que destacaria és sobre les relacions lingüístiques dels valencians amb els balears i amb els catalans. La llengua que parlem és predominantment la mateixa. En conseqüència, si ens coordinem guanyarem tots. En eixe procés, cal respectar dos condicions. La primera és que l'objectiu bàsic és la recuperació de la consciència de valencianitat i l'augment de l'ús públic del valencià. La segona condició és que l'operació lingüística ha de ser de coordinació, cosa que exclou la subordinació (§3.4).

En el camí que hem seguit, també hi ha alguna lliçó implícita. Crec que un estudi dels discursos del segle XIX deduiria que els valencianistes d'aleshores parlaven tenint molt en compte com eren les idees i els sentiments dels seus

interlocutors. Quan eixa actitud és conscient i sincera, no té cap relació amb la covardia, ni amb la hipocresia. Els valors del comportament dit són prou diferents: educació, formació, respecte, prudència, solidaritat i intel·ligència.

Una pregunta que ens hauríem de fer és si les aportacions de Rafael Roca han sigut llegides i reflexionades entre els intel·lectuals valencians. No conec cap escrit que haja mostrat que els seus estudis són inadequats. A més, entre l'acceptació i el debat hi ha una tercera possibilitat: en la pràctica, no tindre en compte els estudis de Roca. ¿S'ha produït eixa tercera possibilitat? No correspon a este treball contestar a la pregunta. Però crec que convindria que els estudis sobre el segle XIX valencià la tingueren en compte. Així mateix, tant en els estudis sobre el passat com sobre el present hauríem d'incorporar les reflexions sobre què són els conceptes *llengua* i *dialecte*, i l'aplicació a les llengües europees (com ara, els parlants de les «llengües» eslaves s'entenen entre ells, excepte el polonès i el rus). Entre nosaltres, Mollà (2002) ha fet eixa operació, però diria que la seua aportació no ha transcendit gens.

Voldria acabar el treball amb un homenatge sentimental a Teodor Llorente (sentimental i, per a mi, emotiu). Diria que les sis característiques anteriors les tenia ell en un grau molt elevat. Però no és eixe l'homenatge que li volia fer. La viquipèdia en català diu que Blasco Ibáñez «va ser un home afortunat en tots els ordres de la vida». No conec la seua vida i, per tant, no sé si això és cert. En canvi, gosaria dir que Llorente va viure molt i sentiria moltes satisfaccions al llarg de la seua vida, fins al final. Fon una persona amb ideals socials, compromesa amb el seu entorn social (en el qual estava molt arrelat); va vore com els seus ideals valencianistes avançaven a pesar de les dificultats tan enormes que tenien; i, sobretot, justament pel seu arrelament i per la seua solidaritat, degué ser una persona molt volguda, fins a aquell final tan emotiu amb la Joventut Valencianista. Dificilment pot voler u més.

BIBLIOGRAFIA

- BAYDAL, Vicent (2018): «Blasco Ibáñez i la identitat valenciana: una relació en qüestionament», *Prometeo. Revista de la Casa-Museo Blasco Ibáñez*, 1, p. 167-186.
- CUCÓ, Alfons (1967): «Introducció» a *Vicent Blasco Ibáñez. Narracions valencianes*. València, Garbí, p.5-19.
- FUSTER, Joan (1962): *Nosaltres els valencians*. Barcelona, Edicions 62.
- (2000): *Correspondència 4. Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner, Germà Colón*. Amb un estudi introductori d'Antoni Ferrando (p. 9-55). València, Eliseu Climent.
- GAROLERA, Narcís (1991): «Estudi introductori» a Verdaguer (1878-1884). Constitueix el primer volum de l'obra.
- LLORENTE OLIVARES, Teodor (1885): *Llibret de versos*. València, Impremta Doménech.
- (1866-1908): *Escrits polítics (1866-1908)*. Edició a càrrec de Rafael Roca Ricart, València, Institució Alfons el Magnànim, 2001.
- MAS, Josep Àngel (2008): *El morfema ideològic. Una anàlisi crítica dels models de llengua valencians*, Benicarló, Onada Edicions.
- MEZQUIDA, Amadeu (2015): *El valencianisme enfront d'Espanya. Una anàlisi estratègica*. València, Fundació Nexa.
- MIRALLES, Carles (2000): «Fabra i els escriptors», *Simposi Pompeu Fabra (1998). Jornades científiques de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona, IEC, p. 159-180.
- MOLLÀ, Toni (2002): *Manual de sociolingüística*. Alzira, Bromera.
- RAFANELL, August (1991): *Un nom per a la llengua. El concepte llemosí en la història del català*. Barcelona, Empúries.
- ROCA, Rafael (2004): *Teodor Llorente, el darrer patriarca*. Alzira, Bromera.
- (2007): *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*. València, Alfons el Magnànim.
- (2007b): *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- (2011): *El valencianisme de la Renaixença*, Alzira, Bromera.
- (2011b): *La Renaixença valenciana i el redescobrimient del país. El Centre Excursionista de Lo Rat Penat (1880-1911)*. València, Denes.

SOLER, Vicent (2011): *L'ofici de raonar. Societat, economia, política, valencianisme*. València, Publicacions de la Universitat de València.

VERDAGUER, Jacint (1878-1884): *Excursions i viatges*. Use l'edició de Narcís Garolera, tres volums, Barcelona, Barcino, 1991.